

neteskní. Máš přece narozeniny.“ Zbyli jsme tu poslední, servírka vzadu v lokále podřimovala. Venku šofér chrápal v opelu. Noční nebe zářilo, čistý a pokojný ubývající měsíc vrhal bílé světlo na tiché, zničené město.

Podobné otázky jsem si určitě nekladl jen já. Řadami Wehrmacht zmítala nevyzpytená, leč hluboká nejistota. Spolupráce s SS probíhala i nadále výborně, ale Velká akce vzbudila neklid. Začal obíhat nový von Reichenauův denní rozkaz, syrový a drsný text, který neurvale popíral Raschovy závěry. Pochybnosti mužstva tu byly popsány coby *neujasněné představy o bolševickém systému. Voják na východním území je nejen válečníkem bojujícím podle pravidel vojenského umění, psal, ale i nositelem nelítostné národní ideologie a mstitelem zvěrstev spáchaných na německém Národu a na národech s ním rasově spřízněných. Voják musí rovněž plně chápat nutnost přísné, ale spravedlivé pomsty na židovských podlidech.* Je třeba potlačovat soucit: nabídnout jídlo slovanskému běženci, který může být bolševickým agentem, je čirá nerozvážnost, *špatně pochopený akt lidskosti.* Města budou zničena, straníci likvidováni, ti nerozhodní také. Ne všechny tyto myšlenky samozřejmě pocházely z von Reichenauovy hlavy, některé pasáže mu jistě našeptal Reichsführer, ale zásadní bylo, že tento rozkaz, řečeno krásnými slovy jednoho neznámého úředníka pruského ministerstva zemědělství, *směřoval Führerovou cestou, sledoval jeho linii a jeho cíle,* a nebylo tedy divu, že z něj byl Führer nadšen a jako příklad ho nechal rozeslat všem armádám na východě. O tom, že se takto podaří uklidnit náladu, jsem však pochyboval. Národní socialismus byl komplexní, ucelená filozofie, byla to *Weltanschauung*, jak jsme říkali; každý se v něm mohl najít, bylo tu místo pro všechny. Ale zde jako by se do tohoto celku nuceně, se zapojením veškerých národně-socialistických cílů prorazil tunel, jediná cesta bez návratu, a všichni byli nuceni po ní jít až na konec.

Neblahá situace v Kyjevě mé tíživé pocity jen zesilovala. Na chodbě paláce panen jsem narazil na známého z Berlína: „Herr Sturmbannführer Eichmann! Gratuluji k povýšení!“ – „Á, doktor Aue. Zrovna vás hledám. Mám pro vás balíček. Dali mi ho v paláci prince Albrechta.“ S tímhle důstojníkem jsem se seznámil v době, kdy pro Heydricha zakládal Ústřednu pro židovské vystěhovalce; často docházel do mého oddělení, aby se s námi poradil o právních otázkách. Tenkrát

byl Obersturmführer; nyní měl na límci černé vycházkové uniformy, která kontrastovala s naší feldgrau, čerstvé prýmký. Nesl se jako páv; bylo to zvláštní, já si ho pamatoval jako horlivého, pracovitého úředníka, nepoznával jsem ho. „Co vás sem přivádí?“ zeptal jsem se, když jsem ho uváděl do své kanceláře. – „Ten váš balíček, a ještě mám další pro vaše kolegy.“ – „Ne, myslím do Kyjeva.“ Posadili jsme se a on se spiklenecky naklonil: „Přijel jsem za Reichsführerem.“ Hrdě zářil a zjevně dychtil po tom, aby to mohl někomu říct: „S mým Amtchefem. Na zvláštní pozvání.“ Znovu se předklonil: takhle připomínal malého, nenápadného dravého ptáka. „Měl jsem přednést zprávu. Statistickou. Vypracovanou mými lidmi. Víte, že teď vedu *Referat*?“ – „Ne, to jsem nevěděl. Blahopřeji.“ – „IV B 4. Pro židovské otázky.“ Čepici měl odloženou na stole a ke kolenům tiskl černou koženou aktovku. Z kapsy saka vytáhl pouzdro, vyňal z něj velké brýle, nasadil si je, otevřel aktovku, vyndal z ní velkou a poměrně silnou obálku a podal mi ji. „Tady to je. Samozřejmě se neptám, co je uvnitř.“ – „Ale to vám klidně řeknu. Jsou to noty.“ – „Vy jste hudebník? Já tak trochu taky, představte si. Hraju na housle.“ – „Vlastně ne. Byly pro někoho jiného, ale ten mezitím zemřel.“ Sundal si brýle: „Ach tak. To je mi líto. Tahle válka je opravdu příšerná. Mimochodem,“ navázal, „váš přítel dr. Lulley mi taky svěřil krátký vzkaz a prosil mě, abych pro něj vyzískal peníze za poštovné.“ – „To není žádný problém. Do večera vám to zařídím. Kde jste se ubytoval?“ – „V Reichsführerově štábu.“ – „Výborně. Mokrát děkuji za doručení. Jste velice laskavý.“ – „Bylo mi potěšením. *SS-Männer* si musí navzájem pomáhat. Jen mě mrzí, že jsem je přinesl pozdě.“ Pokrčil jsem rameny. „Stalo se. Dáte si skleničku?“ – „To bych neměl. Služba, to víte. Ale...“ Zjevně ho to mrzelo, a tak jsem mu pomohl z rozpaků: „Tady se říká *Krieg ist Krieg...*“ Dokončil větu se mnou: „...und Schnaps ist Schnaps. Ano, já vím. Tak tedy maličkou.“ Vytáhl jsem z kufru dvě skleničky a láhev, kterou jsem si schovával pro návštěvy. Eichmann obřadně vstal k přípitku. „Na zdraví našeho Führera!“ Přitukli jsme si. Všiml jsem si, že by rád mluvil dál. „Čeho se vlastně ta vaše zpráva týká? Jestli to není tajné.“ – „Všechno je to velice *hush-hush*, jak říkají Angličané. Ale vám to říct mohu. Gruppenführera a mě sem poslal *der Chef*,” – mluvil o Heydrichovi, který byl nyní ustanoven Reichsprotektorem v Praze – „abychom s Reichsführerem projednali plán evakuace Židů z Reich.“ – „Evakuace?“ – „Přesně tak. Na východ. Do konce tohoto roku.“ –

„Všech?“ – „Všech.“ – „A kam je pošlou?“ – „Většinu určitě do Ostland. A taky na jih, na stavbu Durchgangstrasse IV. Ještě o tom není rozhodnuto.“ – „Aha. A ta vaše zpráva?“ – „To je statistický přehled. Osobně jsem ho přednesl Reichsführerovi. Je to shrnutí celkové situace ve vztahu k židovské emigraci.“ Zvedl prst. „Víte, kolik jich je?“ – „Koho?“ – „Židů. V Evropě.“ Zavrtěl jsem hlavou: „Nemám nejmenší představu.“ – „Jedenáct milionů! Jedenáct milionů, uvědomujete si to? U zemí, které ještě nemáme pod kontrolou, jako například Anglie, jsou to samozřejmě jen přibližné počty. Jelikož nemají rasové zákony, museli jsme se spolehnout na náboženská kritéria. Ale i tak je to ohromující počet. Jen tady na Ukrajině jich máte skoro tři miliony.“ Nasadil ještě pedantštější tón: „Přesněji řečeno dva miliony devět set devadesát čtyři tisíce šest set osmdesát čtyři.“ – „Tak to je skutečně přesné. Ale s jednou Einsatzgruppe toho moc nenaděláme, co myslíte?“ – „Přesně tak. Vyvíjíme jiné metody.“ Podíval se na hodinky a vstal. „Teď mě prosím omluvte, musím se vrátit pro Amtchefa. Díky za skleničku.“ – „Díky za balíček! Peníze pro Lulleyho vám nechám hned poslat.“ Společně jsme zvedli paže a zahřímali: „Heil Hitler!“

Eichmann odešel, já jsem se posadil a prohlédl obsah balíčku ležícího na stole. Obsahoval partitury Rameaua a Couperina, které jsem objednal pro toho malého žitomirského Žida. Byla to hloupost, sentimentální naivita; i přesto mě to naplnilo hlubokou melancholií. Teď už mi připadalo, že tomu, jak mužstvo a důstojníci reagují při popravách, rozumím lépe. Jestliže trpěli tak, jako jsem já trpěl během Velké akce, nebylo to jen kvůli pachům a pohledu na krev, ale kvůli hrůze a duševnímu utrpení odsouzených; a stejně tak ti, kteří byli střeleni, často víc trpěli bolestí těch, které milovali a kteří jim umírali před očima, svých žen, rodičů, hýčkaných dětí, než svou vlastní smrtí, která pro ně nakonec byla vysvobozením. To, co jsem v mnoha případech vnímal jako neopodstatněný sadismus, jako bezpříkladnou krutost, s níž někteří vojáci zacházeli s odsouzenými, než je popravili, byl jen, říkal jsem si teď, důsledek obludné lítosti, kterou pociťovali a která se z nemožnosti jiného vyjádření proměnila v hněv, ale v hněv bezmocný, hněv bezpředmětný, jenž se tedy téměř nevyhnutelně musel obrátit proti těm, kteří byli jeho prvotní příčinou. Jestliže strašlivé masakry na východě něco dokazují, pak je to paradoxně neochvějná lidská solidarita. I když byli naši muži tolik uvyklí bruta-

litě, žádný z nich nedokázal zabít Židovku, aniž pomyslel na svou ženu, svou sestru či matku, nemohl zabít židovské dítě, aniž před sebou v hromadném hrobě spatřil své vlastní děti. Jejich reakce, jejich krutost, jejich alkoholismus, deprese, sebevraždy i můj vlastní smutek, to vše dokazovalo, že *druhý* existuje, že existuje coby druhý, coby lidská bytost, a že ničí vůle, žádná ideologie, žádná míra hlouposti a alkoholu nemůže toto napjaté, leč nezničitelné pouto přetrhnout.

Velení si tohoto faktu začínalo všimnout a počítat s ním. Jak mi vysvětlil Eichmann, zkoumaly se nové metody. Několik dní po jeho návštěvě dorazil do Kyjeva jistý dr. Widmann, který nám přivezl nákladní automobil nového typu. Tento automobil značky Saurer řídil Findeisen, Heydrichův osobní šofér, mlčenlivý muž, který přes četné prosby tvrdošíjně odmítal vysvětlit, proč byl pro tuto cestu vybrán. Dr. Widmann, který řídil chemické oddělení Ústavu technické kriminologie při Kripo, důstojníkům zařízení obšírně představil: „Elegantnějším prostředkem,“ vysvětloval, „je plyn.“ Hermeticky uzavřený nákladní automobil prostřednictvím svých vlastních výfukových plynů dusil osoby v něm uzavřené; toto řešení bylo skutečně jak elegantní, tak úsporné. Jak nám Widmann vysvětlil, než k němu vědci dospěli, zkoušeli jiné metody; on sám v Minsku vedl spolu se svým Amtchefem, Gruppenführerem Nebem, pokusy na pacientech jedné léčebny pro choromyslné; experiment s výbušninami skončil nešťastně. „Nepopsatelné. Katastrofa.“ Blobel nešetřil nadšením: nová hračka se mu zamlouvala, nemohl se dočkat, až ji vyzkouší. Häfner namítal, že se do vozu vejde málo lidí – dr. Widmann nám řekl, že maximálně padesát, šedesát osob –, že nepracuje nijak zvlášť rychle, a že je tedy zřejmě málo účinný. Blobel tyto výhrady smetl ze stolu: „Necháme si ho pro ženy a děti, morálce mužstva to jedině prospěje.“ Dr. Widmann s námi povečeřel: pak, při kulečnicku, nám vyprávěl, jak tento vynález vznikl: „Vlastně to napadlo Gruppenführera Nebeho. Jednou večer v Berlíně trochu popil a usnul v autě v garáži, motor běžel a on jen o vlasek unikl smrti. My už jsme o využití nákladního vozu uvažovali, ale hodlali jsme použít oxid uhelnatý v láhvích, což je v podmínkách panujících na východě velmi nepraktické. A právě Gruppenführera po této nehodě napadlo využít vlastní zplodiny automobilu. Skvělá myšlenka.“ Tuhle příhodu měl od svého nadřízeného dr. Heesse, který mu ji vyprávěl v metru. „Mezi Wittemberg-Platz a Thiel-Platz, abych byl přesný. Velice na mě zapůsobila.“

i přesto několik dní po prvním sněhu vybuchl Dům Rudé armády. Výbuch zabil velitele 60. divize, náčelníka jeho hlavního štábu, jeho důstojníka Ia a tři podřízené; všichni byli nalezeni strašlivě znetvořeni. Téhož dne došlo ke čtyřem dalším výbuchům; důstojníci zuřili. Velitel ženistů 6. armády, Oberst Selle, vydal rozkaz, aby v zájmu zamezení dalším výbuchům byli do všech velkých budov rozmístěni Židé. Von Reichenau byl pro odvetné akce. Do těch se Vorkommando nemíchalo, postarala se o ně Wehrmacht. Ortskommandant nechal na všech balkonech ve městě oběsit rukojmí. Za naší úřadovnou se spojovaly dvě ulice, Černyševského a Giršmanova, a tvořily nepravidelné prostranství, jakési nevymezené náměstí mezi nevelkými budovami, které tu byly bez ladu a skladu rozmístěné. Některé z domů různých architektonických stylů i barev se do ulice natáčely nakoso a nad elegantními vstupními dveřmi vystupovaly malé balkony; zanedlouho už na každém zábradlí jako pytle viseli lidé, po jednom nebo po několika. Na jednom předválečném panském domě, který měl tři patra a světle zelenou fasádu, dva svalnatí atlanti podpírali balkon bílými pažemi založenými za hlavou; když jsem procházel kolem, tělo visící mezi těmito nehybnými karyatidami sebou ještě škubalo. Každý oběšenec měl kolem krku ceduli v ruštině. Do úřadu jsem rád chodil buď pod holými lípami a topoly ulice Karla Liebknechta, nebo zkratkou přes veliký park Odborů se Ševčenkovým pomníkem; bylo to jen pár set metrů a přes den bylo na ulicích bezpečno. V Liebknechtově ulici se také věšelo. Pod jedním balkonem se shromáždil dav. Francouzským oknem vyšlo na balkon několik Feldgendarmen a pevně tu uvazovali šest provazů se smyčkami. Pak se vrátili do temného pokoje. Za okamžik opět vyšli a nesli muže se spoutanýma rukama a nohama a s kápi přes hlavu. Jeden Feldgendarm mu kolem krku přetáhl smyčku a ceduli a pak mu sundal kápi. Krátce jsem zahlédl vyřeštěné oči toho člověka, oči splašeného koně; pak je zavřel, jako kdyby ho přemohla únava. Dva z Feldgendarmen ho zvedli a zvolna spustili z balkonu. Jeho svázané svaly sebou zuřivě zaškubaly, pak se zklidnily a on se s dohledka oholeným zátylkem už jen klidně houpal, zatímco Feldgendarmen věšeli dalšího. Lidé se dívali až do konce a já se s nezdravým zaujetím díval také. Hltal jsem pohledem tváře oběšenců a odsouzených těsně předtím, než byli přehozeni přes zábradlí: ty tváře, ty vyděšené nebo děsivě odevzdané oči mi nic neříkaly. Několika mrtvým groteskně vylézal jazyk, proudy slin

jim z úst stékaly na chodník, někteří z přihlížejících se smáli. Jako příliv se mě zmocnila úzkost, zvuk dopadajících slin mi naháněl hrůzu. Jako mladý chlapec jsem už jednou oběšence viděl. Stalo se to v tom příšerném internátě, kam mě zavřeli: trpěl jsem tam, ale nebyl jsem sám. Jednou po večeri se konala mimořádná bohoslužba, už si nepamatuji proč, a já se z ní nechal pod záminkou svého luteránského původu uvolnit (gymnázium bylo katolické); směl jsem se tedy vrátit do svého pokoje. Ložnice byly uspořádané podle tříd a bylo v nich asi patnáct paland. Cestou nahoru jsem prošel kolem sousedního pokoje, kde spali prváci (já byl ve druhém ročníku, bylo mi asi patnáct); byli tam dva chlapi, kteří také unikli mši: Albert, se kterým jsem se tak trochu kamarádil, a Jean R., zvláštní, neoblíbený hoch, který ostatním žákům naháněl strach svými prudkými a divokými záchvaty vzteku. Pár minut jsem si s nimi povídal, pak jsem zašel do svého pokoje, lehl jsem si a začal jsem si číst román E. R. Burroughse, což byla četba v tomhle žaláři samozřejmě zakázaná jako všechno ostatní. Zrovna jsem se pouštěl do druhé kapitoly, když jsem uslyšel Albertův šílený křik: „Pomoc! Pomoc! Pojdte sem!“ S bušícím srdcem jsem vyskočil z postele, ale pak mě napadlo: co když se Jean R. pokouší Alberta zabít? Albert křičel dál. Přinutil jsem se tedy a šel se podívat; vyděšený a připravený okamžitě utéct jsem se přikradl ke dveřím a otevřel je. Jean R. visel na trámu, kolem krku měl červenou šálu a v obličeji už modral; řvoucí Albert ho držel za nohy a snažil se ho zvednout. Vyběhl jsem z pokoje a teď už také s křikem jsem uháněl dolů po schodech a přes nádvoří ke kapli. Několik profesorů vyšlo ven, zaváhali a pak se s davem žáků v patách rozeběhli za mnou. Vedl jsem je k ložnici a všichni chtěli dovnitř: jakmile profesori pochopili, co se děje, dva z nich dveře zastoupili a vytlačili žáky na chodbu, ale já už uvnitř byl, už jsem všechno viděl. Dva nebo tři profesori Jeana R. podpírali, zatímco třetí se zuřivě snažil přerážnout tlustou šálu kapesním nožem či klíčem. Konečně Jean R. padl jako podřátý strom a stáhl profesora s sebou na zem. Albert se krčil v koutě a s rukama sepjatýma před obličejem vzlykal. Otec Labourie, náš profesor řečtiny, se pokoušel vypáčit Jeanovi R. čelisti, oběma rukama mu roztahoval zuby od sebe, ale marně. Zřetelně si vzpomínám na temnou, zářivě modrou Jeanovu tvář a na jeho fialové rty pokryté bílou pěnou. Pak mě vykázali ven. Tu noc jsem strávil na ošetřovně, zřejmě mě nechtěli pouštět k ostatním chlapcům; kam dali Alberta, to nevím. 951

O něco později ke mně poslali otce Labourieho, muže milého a trpělivého, což byly v tomto zařízení vzácné vlastnosti. Nebyl takový jako ostatní kněží a já si s ním rád povídal. Druhý den ráno se všichni žáci shromáždili v kapli na dlouhé kázání o ohavnosti sebevraždy. Bylo nám řečeno, že Jean R. přežil; a za spásu jeho hříšné duše je třeba se modlit. Už ho nikdy nevidíme. Jelikož to žáky značně otrásl, otcové se rozhodli uspořádat dlouhý výlet do lesa. „To je ale blbost,“ řekl jsem Albertovi, když jsem se s ním potkal na dvoře. Připadal mi zamklý a nervózní. Přistoupil ke mně otec Labourie a tiše mě pobídl: „Jen pojď s námi. Tobě je to možná jedno, ale ostatním to udělá dobře.“ Pokrčil jsem rameny a připojil se ke skupině. Pochodovali s námi celé hodiny – a je pravda, že když jsme se večer vrátili, byli všichni klidní. Směl jsem zase do svého pokoje, kde se na mě sesypali ostatní chlapci. Na výletě mi Albert vyprávěl, že Jean R. si stoupl na postel, navlékl si kolem krku smyčku, zavolal: „Koukej, Alberte!“ a skočil. Nad charkovským chodníkem se zvolna kývali oběšenci. Věděl jsem, že mezi nimi jsou Židé, Rusové i Cikáni. Všichni ti nakupení, chmurní viselci mi připomínali dřímající kukly, které trpělivě čekají na přeměnu. Pořád mi ale cosi unikalo. Konečně jsem začínal chápat, že ať uvidím mrtvých či těch, kteří právě umírají, kolik chci, nikdy se mi nepodaří uchopit smrt, onen okamžik, přesně v tu pravou chvíli, kdy se odehrává. Bylo to buď, anebo: buď je člověk mrtvý, a pak už každopádně není co chápat, nebo ještě mrtvý není, a v tom případě, i když má hlaveň v týle nebo provaz kolem krku, ona absurdní myšlenka, že bych já, jediný živý na světě, mohl zmizet, zůstává nepochopitelná a čistě abstraktní. Když umíráme, jsme možná už mrtví, ale nikdy nezemřeme, ten okamžik nikdy nenastane, nebo spíš neustále přichází, a pak je tu, přijde, a pak přijde znova a pak je náhle pryč a nikdy nepřišel. Takhle jsem tedy uvažoval v Charkově, určitě velice pomýleně, ale nebylo mi dobře.

Byl konec listopadu: na velké kruhové náměstí, přejmenované na Adolf-Hitler-Platz, z polední oblohy zlehka padal sníh šedý a bledý jako ústa plná světla. Z natažené Leninovy ruky visela na dlouhém provaze žena, pod ní si hrály děti, zvedaly hlavy a nakukovaly jí pod sukni. Oběšenců přibývalo, Ortskommandant vydal rozkaz, aby zůstali viset, *pro výstrahu*. Ruští chodci kolem nich procházeli spěšně a se sklopenými hlavami; němečtí vojáci a děti si je zvědavě prohlíželi a vojáci si je často fotografovali. Už několik dní jsem nezvracel a dou-

fal jsem, že se to zlepší, ale bylo to jen dočasné; když mě to popadlo znovu, hodinu po obědě jsem jakž takž skrytý v postranní ulici vyzvracel klobásu, zelí i pivo. O něco dál, v koutě parku Odborů, stála šibenice; toho dne sem byli s rukama svázanými za zády přivedeni tři velice mladí muži a jedna žena a kolem nich se mačkal dav složený pouze z německých vojáků a důstojníků. Žena měla na krku velkou ceduli, která vysvětlovala, že jsou trestáni pro výstrahu za pokus o vraždu důstojníka. Pak je pověsili. Jeden z mladíků se tvářil užasle, jako by se divil, že tu je, ten druhý byl jen smutný; když ženě podtrhli nohy, příšerně se zašklebila, ale to bylo všechno. Bůh ví, jestli byli do toho atentátu opravdu zapleteni; věšel se skoro kdokoliv, Židé, ale i ruští vojáci, lidé bez dokladů, venkované, kteří tu hledali něco k snědku. Záměrem nebylo potrestat viníky, ale vyvoláním hrůzy předejít dalším atentátům. V samotném Charkově to, jak se zdá, fungovalo; od začátku poprav už k žádným výbuchům nedocházelo. Mimo město se ale situace zhoršila. Oberst von Hornbogen, Ic z Ortskommandantur, ke kterému jsem pravidelně docházel, měl na zdi velkou mapu okolí Charkova, propíchanou červenými špendlíky; každý z nich znázorňoval jeden partyzánský útok či atentát. „Začíná to být vážný problém,“ vysvětlil mi. „Z města už můžeme vyjíždět jen s ozbrojeným doprovodem; jednotlivé muže postřílejí jako králíky. Každou vesnici, kde se najdou partyzáni, srovnáme se zemí, ale moc to nepomáhá. Zásobování, i to armádní, je čím dál tím složitější; a na to, že bychom v zimě nakrmili zdejší obyvatelstvo, se nedá ani pomyslet.“ Ve městě bylo asi šest set tisíc obyvatel; obecní zásoby neexistovaly, a už teď se mluvilo o tom, že staří lidé umírají hladu. „Pokud nemáte nic proti, rád bych si poslechl něco o vašich potížích s disciplínou,“ požádal jsem Obersta, s nímž jsem už nějakou dobu udržoval dobré vztahy. – „Pravda, máme s tím starosti. Hlavně případy rabování. Hodně vojáků bere zdejšími lidem kožichy a kožešínové čapky. Rovněž došlo k jednomu znásilnění. Šest vojáků zatáhlo Rusku do sklepa a znásilnili ji jeden po druhém.“ – „Čím si to vysvětlujete?“ – „Podle mě je to otázka morálky. Mužstvo je vysílené, špinavé, zavšivené, už nefasuje ani čisté spodní prádlo, navíc přichází zima a oni mají pocit, že to bude ještě horší.“ S úsměvem se ke mně naklonil. „Čistě mezi námi, na zdech AOK v Poltavě se dokonce objevily nápisy. Věci jako *Chceme se vrátit do Německa* nebo třeba *Jsme špinaví, máme vši a chceme domů*. Generalfeldmarschall se mohl vzteknout, vzal to jako

není to tedy jedno? Jednoho dne mě na schodech zastavil jeden z chlapců. „Koukal jsem na tebe při tělocviku,“ řekl mi, „byl jsem pod tebou, když jsi cvičil na náradí a vyhrnuly se ti šortky.“ Byl to sportovně stavěný, asi sedmnáctiletý rozježený kluk, dost silný na to, aby ostatní odradil. „Tak dobře,“ řekl jsem a seběhl ze schodů. Pak už jsem žádné velké potíže neměl. Ten chlapec, který se jmenoval André N., mi dával dárečky a čas od času si mě odvedl na záchod. Jeho tělo čpělo kůží a potem a občas slabě po výkalech, jako kdyby se špatně utřel. Záchodky zase páchly močí a dezinfekcí, nikdy tam nebylo uklizeno, a ještě dnes mi pach mužů a spermatu evokuje zápach fenolu a moči, špinavý porcelán, oprýskanou malbu, rez a polámané západky. Ze začátku se mě jenom dotýkal nebo jsem mu ho bral do úst. Pak chtěl i to další. To už jsem znal, dělával jsem to s ní, když začala mít měsíčky; jí to působilo slast, tak proč by mi ji to nemělo působit také? A navíc, uvažoval jsem, mě to k ní ještě přiblíží; jistým způsobem bych mohl cítit to, co cítila ona, když se mě dotýkala, líbala mě, olizovala a pak mi nabídla své hubené, útlé hýždě. Bolelo to, ji to taky muselo bolet, pak jsem čekal, a když jsem dosáhl vrcholu, představoval jsem si, že takhle to musela prožívat také, byl to orgasmus pronikavý, drásavý, téměř se mi povedlo při něm zapomenout, jak je mé vyvrcholení ubohé a omezené proti tomu jejímu, proti nezměrnému orgasmu již hotové ženy.

Pak jsem si nepochybně zvykl. Když jsem se díval na děvčata a zkoušel jsem si představit, že беру jejich mléčně bílé prsy do úst a pak se třu penisem o jejich sliznice, říkal jsem si: K čemu by to bylo, když to není a nikdy nebude ona. Bude tedy lepší, když já sám budu jí a všichni ostatní mnou. Ty ostatní jsem nemiloval, to jsem vám vysvětlil hned na začátku. Má ústa, ruce, penis, můj zadek, to všechno po nich toužilo, někdy intenzivně, bez dechu, ale od nich jsem nechtěl nic než jejich ruce, penis a ústa. Neznamená to, že jsem nic necítil. Když jsem zkoumal Partenauovo krásné, nahé a už teď tak krutě poraněné tělo, zmocňovala se mě němá úzkost: jak jsem mu přejížděl prsty po prsou a jemně se dotýkal nejdřív bradavky a potom jizvy, představoval jsem si, že tu hrud' znovu prorazí kov; když jsem ho líbal na rty, viděl jsem jeho bradu roztržitěnou žhavým výbuchem šrapnelu; a když jsem sestupoval mezi jeho nohy a nořil se do jeho smyslných útroh, věděl jsem, že někde čeká mina, která je roztrhá na kusy. Stejně zranitelné byly i jeho silné paže a hbitá stehna, žádná část jeho dra-

hého těla nebyla v bezpečí. Za měsíc, za týden, snad dokonce už zítra se celé to krásné, něžné tělo v jediném okamžiku promění v maso, ve zkrvavenou, zuhelnatělou hroudu, a jeho zelené oči navždy vyhasnou. Někdy mě to skoro rozplakalo. Ale když se zotavil a odjel, nijak mě to nerozesmutnilo. Ostatně padl hned příští rok u Kurska.

Když jsem osaměl, četl jsem si a procházel jsem se. V zahradě sanatoria kvetly jabloně, bouganville, glycinie, šeríky i zlatý déšť právě rozkvétaly a marnotratně zaplavovaly vzduch pronikavými, těžkými a vzájemně se přebíjejícími vůněmi. Každý den jsem se také toulal botanickou zahradou na východním okraji Jalty. Nad mořem se stupňovitě rozkládala různá oddělení s širými výhledy až k modrému a šedému obzoru, a za nimi se i tady vzpínala zasněžená, všudypřítomná masa pohoří Jajla. V Arboretu vedly ukazatele návštěvníky k více než tisícileté pistácii a pětisetletému tisu; o něco výš, ve Verchném parku, měli rozárium se dvěma tisíci druhů, které právě začínaly nakvétat, ale už teď bzučely včelami jako levandulová pole v dobách mého dětství; v Primorském Parku byl téměř nepoškozený skleník se subtropickými rostlinami, a tady jsem si mohl sednout a s výhledem na moře si číst. Jednou, když jsem se vracel přes město, jsem navštívil Čechovův dům, malou, bílou, útulnou daču, kterou Sověti přestavěli na muzeum; soudě podle popisek bylo zdejší vedení zřejmě obzvlášť hrdé na piano v saloně, na které kdysi hrál Rachmaninov a Šaljapin; mě ale víc uchvátila zdejší vrátná Máša, nyní osmdesátiletá Čechovova sestra, která bez hnutí, mlčky, s dlaněmi na stehnech seděla na obyčejné dřevěné židli u vchodu. Věděl jsem, že i její život, jako ten můj, rozbilo neuskutečnitelné. Jestlipak i teď, přede mnou, sní o tom, který by tu měl stát po jejím boku, o faraovi, o svém zesnulém bratru i choti?

Jednoho večera ke konci dovolené jsem se zastavil v jaltském důstojnickém kasinu, které bylo zařízené v poněkud omšelém a poměrně přívětivém rokokovém paláci. Na velkém schodišti do sálu jsem potkal Oberführera SS, kterého jsem dobře znal. Uhnul jsem mu, postavil se do pozoru, pozdravil a on mi roztržitě odpověděl; o dva schody níž se zastavil, prudce se otočil a tvář se mu rozjasnila: „Doktor Aue! Já vás nepoznal.“ Byl to Otto Ohlendorf, můj berlínský Amtchef, který teď velel Einsatzgruppe D. Křepce vyběhl nahoru, stiskl mi ruku a poblahopřál k povýšení. „To je ale překvapení! Co tu děláte?“ Několika slovy jsem mu to vysvětlil. „Ach tak, vy jste byl

bot; kluci posedávali na kárkách podomácku stlučených z prken a kol od dětských kočárků a čekali, jestli po nich nějaký opozdilý voják nebude chtít, aby mu odvezli nákupy. Na úpatí kopce, na Kirovově třídě stály na návrší obehnaném zídou čerstvé kříže: pěkný parčík s Lermontovovým pomníkem byl přeměněn na hřbitov německých vojáků. Směrem k Cvětniku třída vedla kolem trosk starého pravoslavného chrámu, který v roce 1936 NKVD vyhodila do vzduchu. „Všiml jste si?“ ukázal Voss ke zborceným kamenům. „Německého kostela se ani nedotkli. Ještě teď se tam naši lidé chodí modlit.“ – „To sice ano, ale zato vyplenili tři okolní vesnice, kde žili *Volksdeutschen*. Car je sem pozval v roce 1830. Loni je Rusové všechny poslali na Sibiř.“ Voss měl ale ještě pořád v hlavě ten svůj luteránský kostel. „Víte, že ho vystavěl voják? Jistý Kempfer, který pod Jevdokimovem bojoval proti Čerkesům a usadil se tu.“ V parku, hned za vstupní branou, stál dvoupatrový dřevěný pavilon s věžičkami, futuristickými kupolemi a otevřenou terasou podél celého horního poschodí. Bylo tu několik stolků, kde se těm, kteří na to měli, podávala turecká káva a zákusky. Voss vybral místo s výhledem na hlavní cestu, nad skupinkami hašteřivých, bručivých, špatně oholených staříků, kteří si sem po večerech chodili na lavičky zahrát šachy. Objednal jsem si kávu a koňak; donesli nám i malé citronové koláčky; koňak byl z Dagestánu a připadal mi ještě sladší než ten arménský, ale k těm koláčkům a mé dobré náladě se hodil. „Jak pokračujete s prací?“ zeptal jsem se Vosse. Rozesmál se: „Žádného ubyšského mluvčího jsem ještě nenašel; zato v kabardštině dělám pokroky. Ale hlavně čekám na to, až dobudeme Ordžokinidze.“ – „Proč to?“ – „Už jsem vám vysvětloval, že kavkazské jazyky jsou jen má vedlejší specializace. Zajímají mě hlavně jazyky zvané indogermánské, konkrétněji jazyky íránského původu. Zejména pozoruhodným íránským jazykem je osetština.“ – „Co je na ní tak zajímavého?“ – „Uvědomte si geografickou situaci Osetie: zatímco všechny národy používající nekavkazské jazyky žijí na úpatí nebo na výběžcích hor, oni dělí pohoří na dvě části přesně na úrovni nejprístupnějšího průsmyku, Darjalu, kudy Rusové vedli svoji *Vojennuju dorogu* z Tbilisi do Ordžokinidze, bývalého Vladikavkazu. Tito lidé sice přijali kroj a zvyky svých horských sousedů, ale zjevně jde o vlnu pozdějších migrantů. Má se za to, že tito Oseti jsou potomky Alanů, a tedy Skýtů; jestli to tak skutečně je, pak by jejich jazyk byl živou archeologickou stopou skýtského jazyka. A ještě něco: v roce

1930 Dumézil vydal soubor osetských legend, vypravujících o bájném polobožském národě jménem Nartové. Dumézil ale rovněž formuluje myšlenku o propojení mezi těmito legendami a skýtským náboženstvím, jak ho popisuje Hérodotos. Ruští badatelé se tímto tématem zabývají už od konce minulého století; knihovna a vědecké ústavy v Ordžokinidze musí přetékat mimořádně zajímavými a v Evropě nedostupnými materiály. Doufám jen, že během útoku na město neshořely.“ – „Takže jestli jsem vám dobře rozuměl, tito Oseti by měli být jakýsi Urvolk, jeden z původních árijských národů.“ – „Původní, to je slovo, které se hodně používá i zneužívá. Řekněme, že jejich jazyk má archaickou a z vědeckého hlediska velice zajímavou povahu.“ – „A co o pojmu původnosti soudíte vy?“ Pokrčil rameny: „Původnost, to je spíše představa, psychologický nebo politický výmysl, než vědecký pojem. Vezměte si například němčinu: celá století, dokonce ještě před Lutherem, se předstíralo, že jde o původní jazyk, na základě toho, že na rozdíl od jazyků románských, s nimiž byla srovnávána, prý nemá vazby na cizí jazyky. Určítí teologové ve svém blouznění zašli až tak daleko, že podle nich byla němčina jazykem Adama a Evy a že hebrejštiny se z ní vyvinula až později. To je ale naprosto mylná představa; samotné kořeny němčiny jsou totiž sice autochtonní, tedy odvozené přímo z jazyků indoevropských kočovníků, ale naše gramatika je skrznaskrz strukturovaná podle té latinské. Naše kulturní představy jsou nicméně silně poznamenávány touto ideou, představou, že němčina je oproti jiným evropským jazykům jedinečná, že na rozdíl od nich dokáže sama jistým způsobem generovat svou slovní zásobu. Každé osmileté německé dítě zná všechny gramatické kmeny našeho jazyka a dokáže rozebrat a pochopit jakékoliv slovo, dokonce i to nejobornější, což se například o francouzských dětech říci nedá, těm trvá velice dlouho, než se ‚obtížná‘ slova odvozená z řečtiny a latiny naučí. Myšlenka, že se tvoříme sami ze sebe, mimochodem vede velice hluboko: *Deutschland* je jedinou evropskou zemí, která se nevymezuje geograficky, která nenese jméno podle místa nebo národa, jako Anglie či Francie, je to země ‚lidu jako takového‘; *deutsch* je adjektivní forma staroněmeckého *Tuits*, ‚lidé‘. Právě proto nám žádní z našich sousedů neříkají stejně: *Allemands*, *Germans*, *Duit*, italské *Tedeschi*, které je rovněž odvozeno od slova *Tuits*, případně zde v Rusku *Němci*, což znamená ‚němí‘, ti, co neumějí mluvit, přesně jako řecké *Barbaros*. A na těchto velice starých německých představách

v jistém smyslu stojí celá naše současná rasová a *völkisch* ideologie. Dodávám, že tyto představy nejsou ojedinělé: vlámský autor Goropius Becanus v roce 1569 tvrdil totéž o holandštině, kterou srovnával s tím, čemu říkal *původní jazyky Kavkazu, lina lidstva*.“ Zvesela se zasmál. Rád bych v hovoru pokračoval, zejména na téma rasových teorií, ale Voss už se zvedal. „Musím jít. Nechcete povečeřet s Oberländerem, jestli bude mít čas?“ – „Rád.“ – „Sejdeme se tedy v kasinu kolem osmé.“ Svižně sešel po schodech. Já se zase usadil a pozoroval staříky hrající šachy. Podzim pokročil: slunce už zapadlo za Mašuk, barvilo horský hřeben dorůžova a o kousek níž na hlavní třídě vrhalo mezi stromy oranžové odlesky až do oken a na hrubou, šedou omítku domů.

Kolem půl osmé jsem sešel do kasina. Voss tu ještě nebyl, objednal jsem si tedy koňak a odnesl si ho stranou, do jednoho výklenku. Za několik minut vešel Kern, rozhlédl se po sále a zamířil ke mně. „Herr Hauptsturmführer! Vás jsem hledal.“ Smekl čapku, posadil se a rozhlížel se; vypadalo to, že je nespokojený, nervózní. „Herr Hauptsturmführer, chtěl jsem vám sdělit něco, co se vás podle mě týká.“ – „Ano?“ Zaváhal: „Říká se... Často se vyskytujete ve společnosti toho Leutnanta z Wehrmacht. A to... Jak to říci? To zavdává příčinu k řečem.“ – „K řečem jakého druhu?“ – „Řekněme... k nebezpečným. K těm řečem, které vedou rovnou do koncentračního tábora.“ – „Ach tak.“ Nehnul jsem ani brvou. „A nešíří tyto pomluvy náhodou jistý typ lidí?“ Zbledl: „Víc vám toho neřeknu. Mně to připadá ostudné a podle. Chtěl jsem vás jen varovat, abyste mohl... abyste mohl zařídít, že to nezajde dál.“ Zvedl jsem se a podal mu ruku. „Děkuji vám za informaci, Obersturmführere. Ale těmi, kdo zbaběle šíří špinavé pomluvy, místo aby se na člověka obrátili přímo, těmi já pohrdám a ignoruji je.“ Stiskl mi ruku. „Vaší reakci zcela rozumím. Ale i tak si dávejte pozor.“ Rozzuřeně jsem se posadil; vida, za jaký konec to vzali! A navíc byli úplně vedle. Už jsem to říkal: se svými milenci nikdy nenavazují vztahy; přátelství, to je něco úplně jiného. Na tomto světě jsem miloval jen jedinou osobu, a i kdybych ji už nikdy neviděl, stačilo mi to. Ale to omezení lumpové jako Turek a jeho přátelé nikdy nepochopí. Rozhodl jsem se, že se pomstím; jak, to jsem zatím nevěděl, ale příležitost se najde. Kern byl slušný člověk, udělal dobře, že mě varoval: poskytlo mi to čas na přemýšlení.

Chvilku nato dorazil Voss ve společnosti Oberländera. Byl jsem

stále ještě zabraný do myšlenek. „Dobrý večer, profesore,“ řekl jsem a potřásl Oberländerovi rukou. „Dlouho jsme se neviděli.“ – „Ano, ano, od Lembergu se toho hodně seběhlo. A ten druhý mladý důstojník, co byl tenkrát s vámi?“ – „Hauptsturmführer Hauser? Ten bude zřejmě pořád ještě u Einsatzgruppe C. Už nějakou dobu jsem o něm neslyšel.“ Následoval jsem je do restaurace a nechal jsem Vosse, aby nám objednal. Přinesli nám kachetské víno. Oberländer působil unaveně. „Prý velíte nové zvláštní jednotce,“ obrátil jsem se na něj. – „Ano, Kommandu ‚Bergmann‘. Všichni moji muži jsou kavkazští horalé.“ – „Jaké národnosti?“ zeptal se Voss zvědavě. – „Všech možných. Samozřejmě tam mám Karačajce a Čerkesy, ale také Inguše, Avary a Laky, které jsme naverbovali ve Stalazích. Dokonce mám i jednoho Svana.“ – „To je skvělé! S tím bych si rád promluvil.“ – „Tak to budete muset do Mozdoku. Účastní se tam protipartyzánských operací.“ – „Ubychy náhodou nemáte?“ zeptal jsem se zlomyslně. Voss se dal do smíchu. „Ubychy? Myslím, že ne. Co to má být?“ Voss se snažil zdušit smích a Oberländer ho ohromeně sledoval. Já s jistým úsilím zachoval vážnou tvář a odpověděl jsem: „Takový koníček dr. Vosse. Myslí si, že v zájmu zachování rovnováhy mezi kavkazskými národy by Wehrmacht měla vést politiku vstřícnou k Ubychům.“ Voss, který se právě napil vína, vyprskl. Oberländer pořád nic nechal a začínal být jako na trní: „Vůbec netuším, o čem to mluvíte,“ poznamenal suše. Pokusil jsem se mu to vysvětlit: „Je to kavkazský národ, který Rusové deportovali. Do Turecka. Kdysi ovládal celou tuto oblast.“ – „Byli to muslimové?“ – „Ano, samozřejmě.“ – „V tom případě by podpora těchto Ubychů byla zcela v souladu s naší *Ostpolitik*.“ Voss se, celý rudý, zvedl, zamumlal omluvu a vydal se k toaletám. „Co mu je?“ zeptal se zaraženě Oberländer. Poklepal jsem si na břicho. „Ach tak,“ poznamenal. „To je tu časté. Kde jsem to skončil?“ – „U naší promuslimské politiky.“ – „Ano. Ta má pochopitelně v Německu tradici. To, o co se snažíme zde, je jen pokračování Ludendorffovy panislámské politiky. Respektujeme islámské kulturní a společenské vazby, a díky tomu získáváme důležité spojence. Navíc takto zvládneme i Turecko, které je i nadále důležité, zejména chceme-li v Sýrii a Egyptě vpadnout Angličanům do zad.“ Voss se vrátil; zdálo se, že se už uklidnil. „Jestli vám dobře rozumím,“ řekl jsem, „jde o to, sjednotit kavkazské národy, zejména ty turkické, v jedno obrovské muslimské antibolševické hnutí.“ – „Je to jistá možnost, ale na vyšších

ale byl bych býval radši, kdyby svůj názor vyjádřil, když jsem byl ještě v Novočerkasku. On se ovšem plete: ještě jsem neskončil, ale už první výsledky jsou mimořádné.“ – „Přesně o tom jsem si s vámi chtěl promluvit.“ – „Takže teď se SD zajímá o výživu?“ – „SD se zajímá o všechno, doktore.“ – „Nechte mě dopsat hlášení. Pak zajdu do takzvané kantýny pro takzvanou polévku, můžeme si promluvit a předstírat přitom, že jíme.“ Poplácal si kulaté břicho: „Momentálně mi ta dieta prospívá. Ale nemělo by se to protahovat.“ – „Aspoň máte rezervy.“ – „To vůbec nic neznamena. Hubení neurotici jako vy tu, jak se zdá, vydrží mnohem déle než ti tlustí a silní. Budu chvíli pracovat. Nespěcháte příliš?“ Rozhodil jsem ruce. „To víte, doktore, vzhledem k zásadní důležitosti toho, co dělám pro budoucnost Německa a 6. armády...“ – „Přesně to jsem si myslel. V tom případě tu přenocujete a zítra ráno se spolu vrátíme do Gumraku.“

Ve vsi Rakotino vládlo podivné ticho. Byli jsme ani ne kilometr od fronty, ale od svého příjezdu jsem zaslechl jen pár výstřelů. Ťukání stroje se rozléhalo do ticha, jež tím bylo ještě zlověstnější. Alespoň že už jsem neměl žaludeční křeče. Konečně si Hohenegg sbalil papíry do aktovky, vstal a nasadil si na kulatou lebku ošuntělou ušanku. „Dejte mi svou vojenskou knížku,“ řekl. „Jdu pro polévku. U kamen najdete trochu dříví: roztopte je, ale pokud možno dřevem neplývejte. Musíme s ním vystačit do zítřka.“ Odešel; já přistoupil ke kamnům, abych se zahřál. Zásoby dřeva byly skutečně hubené: tvořilo je několik vlhkých planěk z plotu ještě s kusy ostnatého drátu. Jednu jsem rozštípal a nakonec se mi ji povedlo zapálit. Hohenegg se vrátil s esšálkem polévky a s tlustým skrojkem *Komissbrotu*. „Omlouvám se,“ vysvětlil, „ale odmítají vám vydat přiděl bez písemného rozkazu z hlavního velitelství tankového sboru. Rozdělíme se.“ – „Nic si z toho nedělejte,“ odpověděl jsem, „počítal jsem s tím.“ Došel jsem ke svému kožichu a z kapes vytáhl kus chleba, sušenky a masovou konzervu. „Skvělé!“ vykřikl. „Tu konzervu schovejte na večer, mám tu cibuli: to bude hostina. K obědu mám tohle.“ Vyndal z tlumoku kus špeku zabalený v sovětských novinách. Kapesním nožem nakrájel chléb a uřízl dva velké kusy špeku; všechno to včetně esšálku s polévkou položil přímo na kamna. „Snad mě omluvíte, ale pánev nemám.“ Zatímco se špek škvařil, uklidil si Hohenegg malý psací stroj a roztáhl na stůl noviny. Snědli jsme špek na ohřátých, silných krajících černého chleba: lehce rozpuštěný tuk se do nich vpíjel, chutnalo to skvěle.

Hohenegg mi nabídl svou polévku; ukázal jsem si na břicho a odmítl. Zvedl obočí. „Úplavice?“ Zavrtěl jsem hlavou. „Na dyzentérii si dávejte pozor. Za normálních okolností se dá vyléčit, ale tady je s člověkem za pár dní konec. Vyprázdni se a umře.“ Vložil mi, jaká hygienická pravidla je třeba dodržovat. „To tady může být trochu potíží,“ upozornil jsem. – „Ano, to je pravda,“ připustil nevesele. Dojídali jsme chleby se špekem a on vykládal o všich a o tyfu. „Už se vyskytlo několik případů, které izolujeme, jak to jen jde,“ vysvětloval. „Ale epidemie přijde, té se nevyhneme. A to pak bude katastrofa. Lidi budou padat jako mouchy.“ – „Podle mě už takhle umírají dost rychle.“ – „Víte, co teď naši *továryšči* dělají na frontové linii? Velice nahlas pouštějí nahrané tikání hodin a po něm ponurý hlas, který německy říká: ‚Každých sedm vteřin v Rusku zemře jeden Němec!‘ A pak zase tikání. A vydrží jim to celé hodiny. Podmanivé.“ Uměl jsem si představit, že pro muže sužované zimou a hladem, pokousané od hmyzu, zahrabané v bunkrech ze sněhu a zakopané ve zmrzlé zemi to musí být děsivé, přestože, jak vidno z mých počtů na začátku těchto pamětí, výpočet to byl poněkud přehnaný. Já na oplátku Hoheneggovi vyprávěl historii šalamounských kanibalů. Poznamenal k tomu jen: „Soudě podle těch Hiwi, co jsem viděl, asi se moc nepřejdli.“ To nás dovedlo k důvodu mé návštěvy. „Ještě jsem neobešel všechny divize,“ vysvětlil mi, „a určité rozdily si zatím nedovedu vysvětlit. Ale už jsem byl zhruba u třicátky pitev, a výsledky jsou nezvratné: více než polovina pitvaných jeví příznaky silné podvýživy. Obecně řečeno – téměř žádné tukové tkáně pod kůží ani v okolí orgánů; rosolovitá tekutina v mezenteriu; játra překrvená, orgány bledé a bezkrevné; červená a žlutá kostní dřeň nahrazená rosolovitou hmotou; srdeční sval atrofovaný, ale s rozšířenou pravou komorou a ouškem. Řečeno jazykem běžných smrtelníků, jejich tělo, které už nemá z čeho udržovat životní funkce, začne ve snaze vyzískat potřebné kalorie požírat samo sebe; a když už není odkud brát, stroj se zastaví, jako když autu dojde benzín. Je to známý jev: tady je ovšem zvláštní to, že navzdory drastickému omezení potravinových přidělů je ještě příliš brzy na to, aby se vyskytlo tolik případů. Všichni důstojníci mě ujišťují, že zásobování se vyřizuje centrálně přes AOK a že vojáci skutečně dostávají oficiálně stanovené dávky. Ty momentálně činí něco pod tisíc kilokalorií na den. Je to málo, ale pořád ještě aspoň něco; muži by měli být slabí, náchylnější k nemocem a infekcím, ale

hlady by zatím umírat neměli. Právě proto mí kolegové hledají jiné vysvětlení: mluví o *vysílení*, o *stresu*, o *psychickém šoku*. To všechno je ovšem příliš mlhavé a nepřesvědčivé. Mé pitvy, ty nelžou.“ – „A co si o tom tedy myslíte vy?“ – „Nevím. Zřejmě tu existuje celá řada navzájem souvisejících příčin, které se od sebe dají v těchto podmínkách těžko oddělit. Mám podezření, že u některých organismů se schopnost dobře rozložit potravu, tedy, chcete-li, trávit, mění vlivem jiných faktorů, například napětí nebo nedostatku spánku. Samozřejmě že se vyskytují zcela jasné případy: muži tu mají tak úporné průjmy, že to málo, co jejich tělo vstřebá, se jim v žaludku neudrží dost dlouho a v podstatě v nezměněné podobě opět vychází; to se týká zejména těch, kteří jedí v podstatě jen tuto *Wassersuppe*. Jednotkám se vydávají i některé vysloveně škodlivé potraviny: muže, kteří už týdny jedí jen chléb a polévku, dokáže například zabít i taková tučná masová konzerva, jako je ta vaše; jejich organismus ten šok nevydrží, srdce začne pumpovat příliš rychle a okamžitě se unaví. Chodí sem také máslo: to se dodává ve zmrzlých kostkách, a protože Ländser ve stepi nemají čím rozdělat oheň, roztloukají je sekerou a kusy cucají. To vyvolává příšerné průjmy, které je zanedlouho zabijí. Abyste věděl úplně všechno, tak značná část mrtvol, které mi dodají, má ještě kalhoty plné sraček, naštěstí zmrzlých: na samém konci už nemají sílu ani na to, aby si stáhli spodky. A uvědomte si, že to jsou těla z bojových linií, nikoliv z nemocnic. Zkrátka a dobře, má teorie se bude těžko prokazovat, ale připadá mi pravděpodobná. Zima a únava působí na samotný metabolismus, a ten pak už nedokáže jaksepatří fungovat.“ – „A co strach?“ – „Strach samozřejmě také. To bylo dobře vidět za světové války: při některých obzvlášť masivních bombardování selhává srdce; pak narážíme na mladé, dobře živé, zdravé muže, kteří zemřeli bez jediného škrábnutí. Ale zde, řekl bych, jde spíš o přitěžující faktor, ne o primární příčinu. Ještě jednou zdůrazňuji, že musím ve výzkumech pokračovat. 6. armádě zřejmě příliš k užítku nebudou, ale troufám si hrdě říci, že poslouží vědě, a to mi každé ráno pomáhá vstát z postele; to, a ještě ten nevyhnutelný *saljut* odnaproti od přátel. *Kessel* je v podstatě gigantická laboratoř. Pro vědce hotový ráj. Mám k dispozici mrtvol, kolik chci, a to dokonale zachovalých, i když rozmrazování je občas poněkud obtížné. Musím chudáky asistenty nutit, aby s nimi trávili noc u kamen a pravidelně je obraceli. Onehdá v Baburkinu jeden z nich usnul; druhý den ráno

jsem svůj předmět bádání našel z jedné strany mražený a z druhé pečený. A teď pojdte, už je čas.“ – „Čas? Čas na co?“ – „Uvidíte.“ Hohenegg si vzal aktovku i stroj a oblékl si kabát; než vyšel, sfoukl svíčku. Venku byla tma. Následoval jsem ho až do *balky* za vesnicí, kde se nohama napřed protáhl do bunkru, který pod sněhem téměř nebylo vidět. Na stoličkách tu kolem svíčky seděli tři důstojníci. „Dobry večer, Meine Herren,“ pozdravil Hohenegg. „Představuji vám Hauptsturmführera dr. Aueho, který nás laskavě přijel navštívit.“ Stiskl jsem důstojníkům ruku, a protože tu už nebyla žádná stolička, stáhl jsem si pod sebe kožich a posadil se přímo na promrzlou zem. Záblo to i přes kožešinu. „Sovětský velitel, který stojí proti nám, vyniká podivuhodnou přesností,“ vysvětloval mi Hohenegg. „Od poloviny měsíce třikrát denně, přesně v pět hodin třicet, v jedenáct a v šestnáct třicet, kropí tenhle sektor. Mezitím až na pár výstřelů z moždíře nic. Na práci je to velice praktické.“ A za tři minuty jsem skutečně uslyšel pronikavý jekot, následovaný řadou explozí kdesi poblíž; byla to salva ze „Stalinových varhan“. Celý bunkr se otrásl, polovinu vchodu zasypal sníh, ze stropu se sypaly kusy hlíny. Matné světlo svíčky se zachvělo a po vysílených, špatně oholených tvářích důstojníků přeběhly nestvůrné stíny. Následovaly další salvy zdůrazněné úsečnějšími detonacemi tankových a dělových granátů. Hluk byl k zešílení, nepřičetný, žil si svým vlastním životem, zaplnil veškerý vzduch a tlačil se do částečně zataraseného vstupu bunkru. Přepadla mě děsivá představa, že nás to tu pohřbí zaživa, jen tak tak jsem se nedal na útěk, ale nakonec jsem se ovládl. Trvalo ale ještě chvíli, než se rozptýlil a zmizel hluk, jeho tíha a tlak. Trpký pach korditu štípal do očí a do nosu. Jeden z důstojníků rukama odhrabal sníh ze vstupu a poté jsme se vysoukali ven. Vypadalo to, že vesnice nad *balkou* je srovnaná se zemí, jako by ji smetla bouřka; izby hořely, ale brzy jsem si všiml, že zasaženy byly jen některé domy: většina střel zřejmě mířila na pozice. „Jediná potíž je v tom,“ poznamenal Hohenegg a oprašoval mi z kožichu hlínu a sníh, „že nikdy nemíří na stejné místo. To by bylo ještě praktičtější. Pojdte se podívat, jestli to naše skromné přístřeší přežilo.“ Chatrč byla stále na svém místě; kamna dokonce ještě trochu hřála. „Nedali byste si čaj?“ navrhl jeden z důstojníků, který nás doprovázel. Vydali jsme se s ním do jiné izby, která byla přepažená napůl; v první místnosti, kde už seděli zbývající dva důstojníci, byla rovněž kamna. „Tady ve vesnici to jde,“ prohodil jeden z důstojníků.

„Po každém bombardování se najde dřevo. Ale muži v liniích nemají nic. I při sebemenším zranění umírají na šok a omrzliny způsobené ztrátou krve. Převézt je do nemocnice, na to je čas málokdy.“ Další připravoval „čaj“, náhražku Schlüter. Všichni tři měli buď hodnost Leutnanta, nebo Oberleutnanta, a byli velice mladí; pohybovali se a mluvili zvolna, téměř apaticky. Ten, který vařil čaj, měl připnutý Železný kříž. Nabídl jsem jim cigarety; zapůsobilo to na ně stejně jako na toho chorvatského důstojníka. Jeden z nich vytáhl ohmataný balíček karet: „Zahrajete si?“ Naznačil jsem, že já ne, ale Hohenegg souhlasil a rozdál karty na partii skatu. „Karty, cigarety, čaj...“ jízlivě se usmál ten třetí, který zatím nepromluvil. „Člověk by řekl, že je doma.“ – „Dřív jsme hrávali šachy,“ vysvětloval mi ten první. „Ale teď už na to nemáme sílu.“ Důstojník se Železným křížem rozlil čaj do pomačkaných plecháčků. „Mléko bohužel nemáme. A cukr také ne.“ Napili jsme se a ostatní se pustili do hry. Vešel jakýsi poddůstojník a tiše cosi řekl důstojníkovi se Železným křížem. „Ve vesnici čtyři mrtví, třináct raněných,“ oznámil důstojník rozhořčeně. „Druhá a třetí rota to taky schytaly.“ Se vzteklým a zároveň zmateným výrazem se otočil ke mně. „Když se zabýváte zpravodajstvím, Herr Hauptsturmführer, tak mi prosím něco vysvětlete. Odkud se berou všechny ty zbraně, ta děla a ta munice? Štveme je a pronásledujeme už dva roky. Hnali jsme je od Bugu k Volze, ničili jsme jim města, továrny jsme rovnali se zemí... Tak kde hergot berou všechny ty tanky a děla?“ Měl téměř na krajíčku. „Já se nezabývám tímhle druhem zpravodajství,“ vysvětloval jsem klidně. „Vojenský potenciál nepřítel, to je věc *Abwehr* a *Fremde Heere Ost*. Podle mě ho podcenili už na začátku. Mimoto se Rusům podařilo hodně továren evakuovat. Na Urale mají zřejmě značné výrobní kapacity.“ Vypadalo to, že by důstojník v hororu rád pokračoval, ale byl zjevně příliš unavený. Zmlkl a vrátil se ke kartám. O něco později jsem se jich zeptal, jak vypadá ona ruská defétistická propaganda. Ten, který nás pozval, se zvedl, zašel za zástěnu a pak mi přinesl dva letáky. „Posílají nám tohle.“ Na jednom z nich stála prostá básnička v němčině, nadepsaná *Mysli na své dítě!* a podepsaná jistým Erichem Weinertem; druhý končil citátem: *Pokud se němečtí vojáci či důstojníci vzdají, musí je Rudá armáda vzít do zajetí a nechat je naživu (rozkaz č. 55 lidového komisaře obrany J. V. Stalina)*. Šlo o značně propracované výtvary; byly zvládnuté po jazykové i typografické stránce. „A zabírá to?“ zeptal jsem se. Důstojníci

se na sebe podívali. „Bohužel ano,“ řekl ten třetí. – „Nemůžeme mužstvu zakázat to čist,“ poznamenal ten se Železným křížem. – „Během jednoho nedávného útoku,“ ujal se opět slova ten třetí, „se bez jediného výstřelu vzdal celý oddíl. Naštěstí mohl jiný oddíl zasáhnout a útoku zabránit. Nakonec jsme Rudé zatlačili na ústup, takže s sebou zajatce nestihli vzít. Několik jich padlo v boji; ostatní byli zastřeleni.“ Leutnant se Železným křížem se na něho nevraživě podíval a důstojník zmlkl. „Mohu si to nechat?“ ukázal jsem na letáky. – „Jak chcete. My si je schováváme jen pro jedno použití.“ Složil jsem je a zasunul do kapsy saka. Hohenegg dohrál partii a vstal: „Půjdem?“ Poděkovali jsme všem třem důstojníkům a vrátili jsme se do Hoheneggovy izby, kde jsem pak ze své konzervy a plátků opečené cibule připravil malé občerstvení. „Je mi to moc líto, Hauptsturmführere, ale koňak jsem nechal v Gumraku.“ – „Aspoň zbude na jindy.“ Povíдали jsme si o důstojnících; Hohenegg mi vyprávěl o podivných stavech, jež některé z nich přepadají, například o onom Oberleutnantovi 44. divize, který nechal zbourat izbu sloužící za přístřeší deseti jeho mužům, aby si mohl dát ohřát vodu, pak se na dlouho naložil do vany, oholil se, znovu si oblékl uniformu a střelil se do úst. „Ale doktore,“ upozornil jsem ho, „jistě víte, že latinské *obsidere* znamená jak obléhat, tak posednout. Stalingrad je město posedlé zlým duchem.“ – „Ano. Pojdme si lehnout. Budíček je tu poněkud neurvalý.“ Hohenegg měl slavník a spací pytel; pro mě našel dvě příkrývky a já se zavrtal do svého kožichu. „Měl byste vidět, jak si bydlím v Gumraku,“ řekl, když si lehal. „Tam mám bunkr s dřevěnými stěnami, vytápěný, čisté povlečení. Luxus.“ Čisté povlečení, říkal jsem si: vida, o čem se také dá snít. Teplá lázeň a čisté povlečení. Může se stát, že zahynu a už se nestihnu vykoupat? Ano, stát se to mohlo, a tady v Hoheneggově izbě mi to připadalo pravděpodobné. Znovu se mi nesmírně chtělo plakat. Stávalo se mi to v poslední době často.

Po návratu do Stalingradu jsem podle údajů, jež mi poskytl Hohenegg, sepsal hlášení, které, aspoň podle Thomase, Möritze přímo omráčilo; přečetl prý ho na jeden zátaž a pak ho beze změn odeslal. Thomas ho chtěl předat přímo do Berlína. „Ty k tomu nepotřebuješ Möritzův souhlas?“ zeptal jsem se udiveně. Thomas pokrčil rameny: „Jsem důstojník *Staatspolizei*, já nepatřím k *Geheime Feldpolizei*. Dělán si, co chci.“ Postupně jsem si uvědomoval, že jsme víceméně

a útroby se mi svíraly; poslal jsem Ivana pryč a přímo uprostřed pokoje jsem si stáhl kalhoty. Když mě na některé z výprav popadly křeče, kadil jsem kdekoliv, na chodbách, v kuchyních, v ložnicích, dokonce se mi to v troskách někdy povedlo i na záchodové míse, pravda, ne vždy připojené k odpadu. Ty ohromné zničené činžovní domy, v nichž loni v létě ještě žily obyčejným, běžným životem tisíce rodin, jež netušily, že už brzy budou v jejich manželských postelích spát vojáci po šesti, že se budou balit do jejich závěsů a prostěradel, že se v jejich kuchyních budou navzájem masakrovat lopatami a ve vanách jim budou skladovat mrtvolky, tyhle domy mě plnily marnou a hořkou úzkostí; a z této úzkosti čím dál tím častěji, jako utopenci ze ztroskotané lodi, vyplouvaly vzpomínky. Často to byly vzpomínky žalostné. Například na to, jak mě dva měsíce po našem příchodu k Moreauovi, krátce po mých jedenáctých narozeninách, matka po začátku školního roku poslala do internátu v Nice pod záminkou, že v Antibes není žádné dobré gymnázium. Nebyl to nijak hrozný ústav, učili tu obyčejní lidé (jak se mi později, v církevní škole, po tomhle místu stýskalo!); domů jsem jezdil vždycky ve čtvrtek odpoledne a na konci týdne; přesto jsem tu školu nenáviděl. Rozhodl jsem se, že terčem závisti a zloby ostatních, jako to bylo v Kielu, se už nestanu; k mé nervozitě přispívala skutečnost, že jsem ze začátku pořád ještě měl lehký německý přízvuk; doma s námi matka vždycky mluvila francouzsky, ale než jsme se přestěhovali do Antibes, žádnou jinou praxi jsem neměl. Mimoto jsem byl hubený jako lunt a na svůj věk malý. Abych to vyrovnal, poměrně bezděčně jsem si vytvořil záluďný, ironický styl chování k učitelům. Stal se ze mě třídní šašek; přerušoval jsem hodiny a s vážnou tváří jsem pronášel poznámky a otázky, na které mí spolužáci reagovali zlomyslným hurónským smíchem; inscenoval jsem propracované a někdy kruté frašky. Za oběť jsem si vybral zejména jednoho profesora, hodného, trochu zženštilého člověka, který vyučoval angličtinu, nosil motýlka a o kterém se šušovalo, že se oddává praktikám, které jsem tehdy stejně jako všichni ostatní považoval za ostudné, nicméně jsem o jejich podstatě neměl ani tušení. Právě proto, a také proto, že byl od přírody slabý, jsem si z něj udělal fackovacího panáka a pravidelně jsem ho před třídou ztrapňoval, dokud ho jednoho dne nepopadl zuřivý a bezmocný vztek a nevrátil mi políček. Ještě po letech mě při této vzpomínce polévá stud, protože jsem už dávno pochopil, že jsem s tím nebožákem zacházel jako ti

tupí neurvalci se mnou, bezostyšně, jen pro nízké potěšení z jakési iluzorní nadřazenosti. V tom mají zcela jistě ti takzvaní silní nesmírnou výhodu nad slabými: ty i ony stravuje úzkost, strach a pochybnosti, ale slabí o nich vědí a trpí jimi, zatímco silní je nevidí, a aby ještě vyztužili onu zeď, která je před tou bezednou prázdnotou chrání, obrací se proti slabým, jejichž příliš zjevná křehkost ohrožuje křehkou sebejistotu silných. Takto slabí ohrožují silné a přivolávají na sebe násilnosti a vraždění, jež je nelítostně kosí. A teprve když slepé, nezadržitelné násilí udeří na silné, získá ona hradba jejich jistoty trhliny: teprve pak si uvědomí, co je čeká, a zjistí, že skončili. Právě to se přihodilo všem mužům z 6. armády, tak hrdým a zpupným, když drtili ruské divize, obírali civilisty, likvidovali podezřelé jako mouchy. Teď je kromě sovětských děl a odstřelovačů, mrazu, nemoci a hladu, zabíjelo i pomalé dmutí vnitřního přílivu. Vzdouval se i ve mně, byl štiplavý a smrděl jako ty sladce páchnoucí sračky, co se mi valily útroby. Názorně mi to ukázalo jedno zvláštní setkání, které mi zprostředkoval Thomas. „Rád bych, aby sis s někým promluvil,“ řekl, jen co strčil hlavu do skromného kumbálu, který mi sloužil za kancelář. Víť určitě, že to bylo poslední den roku 1942. „A s kým?“ – „S jedním politrukem, kterého zajali včera u továren. Už jsme ho zmáčkli, co to šlo, a Abwehr taky, ale napadlo mě, že by bylo zajímavé, kdyby sis s ním popovídal o ideologii a trochu se informoval, co se jim v dnešní době tam na druhé straně honí v palicích. Ty jsi taková jemná duše, půjde ti to líp než mně. Mluví výborně německy.“ – „Tak dobrá, jestli myslíš, že je to potřeba.“ – „Neztrácej čas s vojenskými otázkami: ty už jsme probrali.“ – „A mluvil?“ Thomas pokrčil rameny a zlehka se pousmál: „Vlastně ne. Už není nejmladší, ale má tuhý kořínek. Možná si ho pak ještě vezmeme do práce.“ – „Aha, už chápu; chceš, aby změknu.“ – „Přesně tak; udělej mu kázání, řekni mu něco o budoucnosti jeho dětí.“

Jeden z Ukrajinců ke mně přivedl spoutaného muže. Ten člověk měl na sobě krátkou žlutou tankistickou blůzu s pravým rukávem roztrženým ve švu; polovinu obličeje měl úplně odřenu, jakoby do krve poškrábanou; na druhé straně mu oko téměř zavírala modrá pohmožděnina; když ho zajali, musel ovšem být čerstvě oholený. Ukrajinec s ním drsně smýkl na školní židličku před mým pracovním stolem. „Sundej mu pouta,“ rozkázal jsem. „A běž počkat na chodbu.“ Ukrajinec pokrčil rameny, odemkl pouta a odešel. Komisař si

začal třít zápěstí. „Milí lidé, ti naši zrádci národa, což?“ zavtipkoval. Němčinu měl i přes přízvuk čistou. „Až potáhnete zpátky, můžete si je vzít s sebou.“ – „My zpátky nepotáhneme,“ odpověděl jsem suše. – „Tím lépe. Aspoň je pak nebudeme muset honit, až je budeme chtít zastřelit.“ – „Jsem Hauptsturmführer dr. Aue,“ řekl jsem. „A vy?“ Zlehka se na židli uklonil: „Ilja Semjonovič Pravdin, k vašim službám.“ Vytáhl jsem jednu ze svých posledních krabiček cigaret: „Kouříte?“ Usmál se a ukázalo se, že mu chybí dva zuby. „Proč policajti vždycky nabízejí cigarety? Vždycky, když mě zatknou, nabízejí mi cigarety. Tím neříkám, že bych je odmítal.“ Jednu jsem mu podal; naklonil se ke mně, abych mu připálil. „A vaše hodnost?“ zeptal jsem se. Se spokojeným úsměvem dlouze natáhl kouř: „Vaši vojáci umírají hlady, ale vy důstojníci pořád ještě máte dobré cigarety. Jsem politický komisař pluku. Ale nedávno nám přidělili vojenské hodnosti, takže se ze mě stal podplukovník.“ – „Ovšem jste člen strany, nikoliv důstojník Rudé armády.“ – „Přesně tak. A co vy? Vy jste taky od Gesta-po?“ – „Jsem z SD. To není totéž.“ – „Já vím, jaký je v tom rozdíl. Už jsem vašich lidí vyslyšel dost.“ – „A jak se takový komunista jako vy mohl nechat zajmout?“ Zachmuřil se: „Při jednom útoku nedaleko mě vybuchl granát a dostal jsem zásah střepinou do hlavy.“ Ukázal na rozedřenou tvář. „Upadl jsem do bezvědomí. Myslím, že soudruzi mě tam nechali, protože mě měli za mrtvého. Když jsem přišel k sobě, už jsem byl v rukou vašich lidí. Nedalo se nic dělat,“ uzavřel smutně. – „Politruk a důstojník, co bojuje v první linii, to se nevidí moc často, že?“ – „Zabili nám velitele a já musel naše lidi dát dohromady. Ale obecně s vámi souhlasím: na stranické zástupce se u nás v boji moc často nenarazí. Někteří zneužívají svých výhod. Ale tyto prohřešky budou napraveny.“ Konečky prstů si zlehka zatukal na nafialovělou, pohmožděnou tkáň kolem oteklého oka. „To také ten výbuch?“ zeptal jsem se. Věnoval mi další bezzubý úsměv: „Ne, to vaši kolegové. Tyhle metody přece znáte.“ – „Vaše NKVD je používá také.“ – „Samozřejmě. Já si nestěžuji.“ Odmlčel jsem se. „Kolik vám je let, smím-li se zeptat?“ – „Čtyřicet dva. Přišel jsem na svět s naším stoletím, jako ten váš Himmler.“ – „Takže jste zažil revoluci?“ Rozesmál se. „Samozřejmě! V patnácti jsem byl militantní bolševik. Byl jsem členem jednoho petrohradského dělnického sovětu. Neumíte si představit, co to bylo za dobu! Ohromný závan svobody.“ – „Tak to se toho tedy hodně změnilo.“ Zamyslel se: „Ano. To je pravda. Ruský lid na tak bezbře-

hou a okamžitou svobodu nepochybně nebyl připraven. Ale ono to postupně přijde. Nejdřív ho musíme vzdělat.“ – „A kde jste se naučil německy?“ Znovu se usmál: „Naučil jsem se sám, v šestnácti, od válečných zajatců. Potom mě Lenin poslal k německým komunistům. Představte si, že jsem znal Liebknechta a Luxemburgovou! Výjimeční lidé. A po občanské válce jsem se do Německa tajně několikrát vrátil, abych udržel kontakty s Thälmannem a dalšími. Nemáte zdání, jaký jsem vedl život. V roce 1929 jsem tlumočil vašim důstojníkům, kteří do Sovětského Ruska přijížděli na cvičení, vyzkoušet vaše nové zbraně a taktiky. Hodně jsme se od vás naučili.“ – „Ano, ale užitek vám to nepřineslo. Všechny důstojníky, kteří si naše metody osvojili, Stalin zlikvidoval, Tuchačevským počínaje.“ – „Tuchačevského je škoda. Myslím po lidské stránce. Z politického hlediska Stalina soudit nemo-hu. Možná to byl omyl. I bolševici se dopouštějí chyb. Důležité ovšem je, že máme sílu pravidelně čistit své řady, zbavit se těch, kteří se odchýlí, těch, co se nechají zkorumpovat. Vám tahle síla chybí: vaše Strana hnije zevnitř.“ – „I u nás máme problémy. V SD to víme lépe než kdokoli jiný, a pracujeme na tom, aby se Strana i *Volk* staly lepšími.“ Pousmál se. „Naše systémy se od sebe koneckonců zas tolik neliší. Aspoň v principu.“ – „Od komunisty je to zvláštní tvrzení.“ – „Ani ne, když se nad tím zamyslíte. Je nějaký podstatný rozdíl mezi národním socialismem a socialismem v rámci jedné země?“ – „Jestli je to takhle, tak proč tedy vedeme boj na život a na smrt?“ – „Ten jste chtěli vy, ne my. My byli připravení ke kompromisům. Ale to je totéž jako kdysi mezi křesťany a Židy: místo aby se křesťané s Vyvoleným národem, se kterým toho měli tolik společného, spojili a společně vytvořili jednotnou frontu proti pohanům, raději se, zcela jistě hnáni závistí, opět vrátili na cestu pohanství a obrátili se proti svědkům pravdy. To bylo nesmírně nerozumné.“ – „Domnívám se, že v tom vašem příoměru Židé zastupují vás.“ – „Samosebou. Vždyť jste si koneckonců od nás vypůjčili úplně všechno, i když něco z toho jen kariku-jete. A to nemluvím pouze o symbolech, jako je rudá vlajka a první máj. Mluvím o pojmech, jež jsou vaší *Weltanschauung* nejdrazší.“ – „V jakém smyslu?“ Začal počítat na prstech po ruském způsobu, tak, že je jeden po druhém, počínaje malíčkem, ohýbal: „Tam, kde komunismus hovoří o beztržní společnosti, vy hlásáte *Volksgemeinschaft*, což je v zásadě přesně táž věc, pouze v rámci hranic vaší země. Marx viděl proletáře coby nositele pravdy, vy jste rozhodli, že takzvaná

německá rasa je rasou proletářskou, vtělením Dobra a morálky; třídní boj jste tedy v důsledku nahradili proletářským německým bojem proti kapitalistickým státům. I vaše ekonomické zásady jsou jen deformovanou podobou našich hodnot. Vaši ekonomickou politiku dobře znám, protože jsem před válkou pro Stranu překládal články z vašich odborných časopisů. Marx vytvořil teorii o hodnotě založené na vykonané práci, váš Hitler prohlásil: *Naše německá marka, která není krytá zlatem, má větší hodnotu než zlato.* Tuto poněkud nejasnou větu komentoval Dietrich, Goebbelsova pravá ruka, podle něhož národní socialismus pochopil, že nejlepším základem měny je důvěra v produktivní sílu Národa a ve vedení Státu. Vedlo to k tomu, že se pro vás peníze staly fetišem ztělesňujícím výrobní sílu vašeho státu, což je naprosto scestné. Ke svým velkokapitalistům máte vztah navýsost pokrytecký, zejména od reforem ministra Speera: vaši činitelé dál opěvují volné podnikání, ale hospodářství máte plánované, zisky kapitalistů jsou omezeny na šest procent a zbytek si uzurpuje stát.“ Zmlkl. „I národní socialismus má své nešvary,“ odpověděl jsem konečně. V krátkosti jsem mu vyložil Ohlendorfovy teze. „Ano,“ přitakal, „já jeho články dobře znám. I on ovšem tápe. Protože vy marxismus nenapodobujete, vy jste ho zprznili. Nahrazovat třídu rasou, což vede k vašemu proletářskému rasismu, to je absurdní nesmysl.“ – „Asi takový, jako vaše idea nepřetržitého třídního boje. Třídy jsou historický fakt; v určitém okamžiku se objevily a stejně tak i zmizí, nepovraždí se navzájem, ale poklidně se začlení do *Volksgemeinschaft*. Naproti tomu rasa je skutečnost biologická, přirozená, a tudíž nezvratná.“ Zvedl ruku: „Poslyšte, o tom já se přít nebudu, protože je to otázka víry, a logické, rozumové dokazování k ničemu není. V jednom bodě se mnou ale souhlasit můžete: i když se analýza užívaných kategorií liší, mají naše ideologie společný základ v tom, že jsou obě od podstaty deterministické; vy máte determinismus rasový, my máme determinismus ekonomický, ale pokaždé je to determinismus. Vy i my věříme, že člověk o svém osudu nerozhoduje svobodně, ale že mu ho ukládá příroda nebo dějiny. A vy i my z toho činíme závěr, že existují *objektivní nepřátelé*, že určité kategorie lidských bytostí mohou a musí být po právu zlikvidovány ne za to, co dělají nebo co si jen myslí, ale kvůli tomu, čím jsou. Lišíme se jen v definicích kategorií: u vás jsou to Židé, Cikáni, Poláci, dokonce snad i duševně nemocní; u nás zase kulaci, měšťáci, ti, kdo se odchýlili od linie Strany. V zása-

dě je to totéž; odmítáme kapitalistického *homo economicus*, člověka sobeckého, individualistického, lapeného ve svých iluzích o svobodě, ve prospěch *homo faber: Not a self-made man but a made man*, anglicky řečeno; nebo spíše ve prospěch člověka stvořeného, neboť komunistického člověka nám ještě zbývá vytvořit, vychovat, jsme na tom stejně jako vy s vaším dokonalým národním socialistou. A tento námi vytvořený člověk ospravedlňuje nelítostnou likvidaci všeho nevyhovatelného, a opravňuje tedy NKVD a Gestapo, zahradníky společnosti, kteří špatné rostlinky vytrhávají a ty dobré nutí, aby následovaly vzoru svých učitelů.“ Podal jsem mu další cigaretu a také jsem si zapálil: „Na bolševického politruka máte pozoruhodný myšlenkový záběr.“ Poněkud trpce se zasmál: „To proto, že mí starí známí, z Německa i odjinud, upadli v nemilost. A když se člověk ocitne na vedlejší koleji, dá mu to čas na přemýšlení a hlavně perspektivu.“ – „Takže tím se vysvětluje, že člověk s vašimi životními zkušenostmi zastává tak skromnou pozici?“ – „Zajisté. Víte, jednu dobu jsem se dobře znával s Radkem – ovšem ne s Trockým, díky čemuž jsem pořád ještě tady. Mně ale můj minimální služební postup nevádí. Já žádné osobní ambice nemám. Sloužím své zemi a Straně a rád za ně položím život. V přemýšlení mi to však nebrání.“ – „Proč ale tedy proti nám bojujete, když se domníváte, že naše systémy se neliší?“ – „Neřekl jsem, že se neliší! A vy jste tak inteligentní, že jste to musel pochopit. Snažil jsem se vám ukázat, že naše ideologie fungují podobnými způsoby. Obsah se samozřejmě liší: třída a rasa. Pro mě váš národní socialismus znamená marxistické kacírství.“ – „A v čem je podle vás bolševická ideologie nadřazená té národně socialistické?“ – „V tom, že jí jde o dobro celého lidstva, zatímco ta vaše je sobecká, přeje si jen dobro Němců. Nejsem-li Němec, nemohu se do ní zapojit, i kdybych chtěl.“ – „To ano, ale kdybyste se jako já narodil v buržoazní rodině, bolševikem byste se stát nemohl: ať byste měl vnitřní přesvědčení jakékoliv, stále byste zůstával *objektivním nepřitelem*.“ – „To je sice pravda, ale jde o otázku výchovy. Dítě měšťáků nebo jejich vnouče, které bude od narození vychováno v socialistické zemi, se navzdory všem obavám stane dobrým komunistou. A až se beztřídní společnost stane skutečností, všechny třídy se v komunismu smísí. K tomu teoreticky může dojít na celém světě, což není případ vašeho národního socialismu.“ – „Teoreticky snad. Ale dokázat to nemůžete, a ve skutečnosti pácháte ve jménu této utopie strašlivé zločiny.“ –

„Na to vám neodpovím, že vaše zločiny jsou horší. Řeknu vám jen to, že sice nemůžeme někomu, kdo odmítá věřit v pravdivost marxismu, prokázat odůvodněnost našich nadějí, ale můžeme – a také to uděláme – konkrétně dokázat, jak jsou vaše naděje marné. Váš biologický rasismus tvrdí, že rasy si navzájem nejsou rovny, že některé jsou silnější a cennější než jiné a že ta nejsilnější a nejcennější ze všech je rasa německá. Ale až bude Berlín vypadat jako tohle město –“ namířil prstem ke stropu – „a až na vaší Unter den Linden budou tábořit naši chrabří vojáci, budete pro záchranu své fašistické víry muset přinejmenším připustit, že slovanská rasa je silnější než ta německá.“ Nenechal jsem se vyvést z míry: „To se skutečně domníváte, že když jste jen tak tak udrželi Stalingrad, dobudete Berlín? Vy mě chcete rozesmát.“ – „Já tomu nevěřím, já to vím. Stačí se jen podívat na náš a váš vojenský potenciál. Samozřejmě bez ohledu na druhou frontu, kterou naši spojenci brzy otevřou v Evropě. Jste namydlení.“ – „Budeme se bít až do posledního náboje.“ – „O tom nepochybuji, ale stejně prohrávejte. A Stalingrad přetrvává jako symbol vaší porážky. Mimořádně neoprávněně. Podle mě jste válku prohráli už loni, když jsme vás zastavili před Moskvou. Přišli jsme o území, o města i o lidi; to všechno se dá nahradit. Strana ale nepodlehla, a to byla vaše jediná naděje. Bez toho byste Stalingrad klidně mohli obsadit, a nic se nezmění. A vy jste ho ostatně obsadit *mohli*, nebýt toho, že jste se dopustili tolika chyb a že jste nás tolik podcenili. Vaší porážce zde a naprostému zničení 6. armády se dalo předejít. Ale co z toho, kdybyste vyhráli u Stalingradu? Stejně bychom byli v Uljanovsku, Kujbyševu, v Moskvě, ve Sverdlovsku. A nakonec bychom vám totéž provedli někde dál. Samosebou by to neneslo stejnou symboliku, nešlo by o Stalinovo město. Ale koneckonců – kdo je to Stalin? A k čemu nám bolševikům je jeho nesmírnost a sláva? K čemu nám, kteří tu den co den umíráme, je to, že každý den telefonuje Žukovovi? To, co dává našim mužům sílu vrhat se proti vašim samopalům, to není Stalin. Samozřejmě je potřeba mít vůdce, je potřeba někoho, kdo bude vše koordinovat, ale to by mohl být jakýkoliv jiný schopný člověk. Stalin není o nic víc nenahraditelný než Lenin nebo já. Naše zdejší strategie, to je strategie zdravého rozumu. A stejnou odvahu prokázali naši vojáci, naši bolševici, v Kujbyševu. Navzdory všem vojenským porážkám naše Strana a náš lid zůstávají neporaženi. A teď se situace obrátí. Na Kavkaze už vaši začínají vyklízet pozice. O našem koneč-

ném vítězství nemůže být pochyb.“ – „Snad,“ opáčil jsem. „Ale za jakou cenu pro váš komunismus? Stalin od začátku války apeluje na jediné hodnoty, které člověka skutečně inspirují, tedy na hodnoty národní, nikoliv komunistické. Znovu zavedl carská vyznamenání, Kutuzovův a Suvorovův řád, a také zlaté důstojnické epolety, ty, které v sedmnáctém roce vaši soudruzi přibíjeli důstojníkům na ramena. V kapsách vašich mrtvých, dokonce i vysokých důstojníků, nacházíme schované ikony. A co víc – z výsledků víme, že na nejvyšších stranických a armádních místech se otevřeně projevují rasové hodnoty, velkoruský, antisemitský duch, který Stalin a vůdci strany ještě podporují. I vy začínáte vašim Židům nedůvěřovat; přitom Židé nejsou společenská třída.“ – „To, co říkáte, je samozřejmě pravda,“ uznal nevesele. „Pod tíhou války vyplouvají na povrch atavismy. Nesmíme ale zapomínat, jak před rokem 1917 vypadal ruský lid, jak byl nevědomý a zaostalý. Na to, abychom ho vzdělali a napravili, jsme neměli ani dvacet let, to je málo. Po válce se tohoto úkolu opět ujmete a postupně všechny chyby překonáme.“ – „Myslím, že se mýlíte. Problém není v lidu; je v těch, kteří vás vedou. Komunismus je maska nasazená na nezměněnou tvář Ruska. Ten váš Stalin je car, Politbyro, to jsou bojaři, chamtivá a sobecká šlechta, stranické kádry, to jsou stejní *čínovníci*, jako byli za Petra či Mikuláše. Stejný ruský autokratismus, stejná neustálá nejistota, stejná paranoia z ciziny, stejná zásadní neschopnost dobře vládnout, stejné vydávání teroru za obecnou shodu názorů a tedy za skutečnou moc, stejně bezuzdná korupce, i když v jiných podobách, stejná omezenost, stejně opilství. Přečtěte si korespondenci Kurbského s Ivanem, přečtěte si Karamzina, přečtěte si markýze de Custine. Základní prvek vaší historie se nikdy nezměnil: je to ponížení předávané z otce na syna. Už od samého počátku, ale hlavně po mongolských nájezdech, vás ponižuje všechno, a politika všech vašich vlád spočívá ne v nápravě tohoto ponížení a jeho příčin, ale v jeho skrývání před zbytkem světa. Petrův Petěrburg je jen další Potěmkinova vesnice: není to otevřené okno do Evropy, nýbrž divadelní kulisy, vztyčené proto, aby před Západem zamaskovaly veškerou bídu a nekonečnou špínu, které se prostírají za nimi. Ti, kdo byli poníženi v roce 1917, od Stalina po mužika, od té doby nedělají nic jiného, než že svůj strach a své ponížení předávají dalším. Car, ať už jakkoliv silný, totiž v této zemi plné ponížených nic nezmůže, jeho vůle se ztrácí v mokvajících bažině jeho administrativy,

záhy mu, jako Petrovi I., nezbývá než rozkazovat, aby byly jeho rozkazy uposlechnuty; před ním se všichni klaní, za zády ho okrádají nebo proti němu kují pikle; všichni lichotí svým nadřazeným a utlačují své podřízené, všichni mají mentalitu otroků, *rabů*, jak říkáte vy, a tento otrocký duch panuje i na samém vrcholku; největším otrokem ze všech je car, který proti lenosti a ponížení svého lidu nic nezmůže, a který je tedy ve své bezmoci o to víc vraždí, terorizuje a ponižuje. A pokaždé, když u vás dojde k nějakému dějinnému zvratu, když dostanete skutečnou šanci z tohoto pekelného kruhu uniknout a začít *nové dějiny*, zmaříte ji: tváří v tvář svobodě, té svobodě z roku 1917, o které mluvíte, všichni, národ i vůdci, couváte a uchylujete se ke svým starým, vyzkoušeným návykům. Konec NEPu a vyhlášení socialismu v rámci jedné země, to je přesně ono. A jelikož ani pak naděje zcela nepohasly, musely následovat čistky. Současné pojetí Velké Rusi je jen logickým završením tohoto procesu. Rus se od svého věčného ponížení dokáže odpoutat jen jediným způsobem, a to tak, že se ztotožní s abstraktní slávou Ruska. Klidně bude pracovat patnáct hodin denně ve vymrzlé fabrice, celý život jíst jen černý chléb a zelí a sloužit obtloustlému vedoucímu, který si říká marxista-leninista, ale jezdí se svými luxusními milenkami limuzínou a popíjí francouzské šampaňské, na tom nezáleží, jen když se vybuduje Třetí Řím. A je jedno, jestli se tomuto Třetímu Římu bude říkat křesťanský, nebo komunistický. Co se týče ředitele továrny, ten se bude neustále trást o svoje místo, bude pochlebovat svému nadřazenému, nosit mu přepychové dárky, a až půjde ke dnu, bude na jeho místo jmenován někdo jiný, úplně stejný, stejně chamtivý, hloupý a ponížený a stejně opovrhující svými dělníky, protože on přece slouží proletářskému státu. Jednoho dne komunistická fasáda nenásilně nebo násilím padne. Pak objevíme to staré známé netknuté Rusko. Pokud snad tuhle válku někdy vyhraje, vyjdete z ní jako větší národní socialisté a větší imperialisté než my, ale ten váš socialismus bude na rozdíl od našeho jen prázdný pojem, a vám nezbude než se upnout k nacionalismu. V Německu a kapitalistických zemích se tvrdí, že komunismus zničil Rusko; já si myslím, že je to naopak: to Rusko zničilo komunismus. Možná to byla krásná idea, a kdo může říct, co by se stalo, kdyby se Říjnová revoluce neodehrála v Rusku, ale v Německu? Kdyby ji vedli sebejistí Němci, jako byli vaši přátelé Rosa Luxemburgová a Karl Liebknecht? Já sám si myslím, že by to byla katastrofa, protože by se

tím jen vyostřily naše specifické konflikty, které se národní socialismus snaží řešit. Ale kdo ví? Jisté je pouze to, že v této zemi mohl komunistický experiment vést jen k nezdaru. Je to stejné, jako když se lékařský experiment provádí v zamořeném prostředí: výsledky můžete rovnou zahodit.“ – „Jste vynikající dialektik, gratuluji vám, až by se řeklo, že máte za sebou komunistické vzdělání. Ale jsem unavený a nebudu se s vámi hádat. V každém případě to jsou jen slova. Tu budoucnost, kterou popisujete, ani jeden z nás nezažije.“ – „Kdo ví? Jste vysoce postavený komisař. Možná vás pošleme do tábora k výslechu.“ – „Nedělejte si ze mě blázny,“ odpověděl tvrdě. „Ve vašich letadlech je málo místa na to, abyste evakovali tak malou rybu. Je mi jasné, že mě hned teď nebo zítra zastřelíte. Nevadí mi to.“ Znovu nasadil laškovný tón: „Znáte francouzského spisovatele Stendhala? Tak to jste určitě četl tuhle jeho větu: *Neznám jiného vyznamenání pro člověka, než je rozsudek smrti. To je jediná věc, jež se nedá koupit.*“ Neubránil jsem se smíchu; on se rozesmál taky, ale ne tak nahlas. „Kdepak jste tohle vyhrabal?“ zeptal jsem se konečně. Pokrčil rameny: „To víte, nečetl jsem pořád jen Marxe.“ – „Škoda že nemám nic k pití,“ řekl jsem. „S chutí bych vám nabídl skleničku.“ Znovu jsem zvažněl: „Také je škoda, že jsme nepřátelé. Za jiných okolností bychom si bývali mohli rozumět.“ – „Možná,“ pronesl zamyšleně, „ale třeba také ne.“ Vstal jsem, došel ke dveřím a zavolal Ukrajince. Pak jsem se vrátil za stůl. Komisař už vstal a rovnal si roztržený rukáv. Nesedl jsem si a nabídl mu zbytek cigaret. „Á, děkuji,“ řekl. „Nemáte sirky?“ Dal jsem mu ještě krabičku zápalek. Ukrajinec čekal na prahu. „Když dovolíte, ruku vám nepodám,“ pronesl komisař a ironicky se pousmál. – „Jak je libo,“ odvětil jsem. Ukrajinec ho vzal za paži a komisař, zasunuje si cigarety a sirky do kapsy, vyšel. Neměl jsem mu dávat celou krabičku, říkal jsem si; nebude mít čas je vykourit, a zbytek dorazí Ukrajinci.

O tomto setkání jsem hlášení nenapsal; co bych měl hlásit? Večer se důstojníci sešli, aby si popřáli šťastný a veselý Nový rok a dopili poslední láhve, které si tu ještě někteří schovávali. Oslava to ale byla ponurá: po obvyklých přípitech toho kolegové moc nenamluvili, každý se usadil do svého kouta, popíjeli a přemýšleli; společnost se brzy rozešla. Zkoušel jsem Thomasovi vylíčit své setkání s Pravdinem, ale přerušil mě: „Chápu, že tě to zajímá; jenže já mám na starosti jiné věci než teoretické výlevy.“ Podivný stud mi zabránil zeptat se ho, co

se s komisařem stalo. Druhý den ráno mě dlouho před svítáním, které tady v podzemí nebylo znát, probudil záchvat zimnice. Při holení jsem pozorně zkoumal své oči, ale zarudlé jsem je neměl; v jídelně jsem se do čaje a polévky musel nutit; chleba jsem se nedokázal ani dotknout. Sedět, číst a psát hlášení pro mě záhy bylo k nesnesení; měl jsem pocit, že se dusím – a i bez Möritzova souhlasu jsem se rozhodl, že se půjdu ven nadýchat vzduchu: Thomasův pobočník Vopel byl raněn a já se ho vydal navštívit. Ivan si, jak měl ve zvyku, bez řečí hodil přes rameno zbraň. Venku bylo výjimečně teplo a vlhko, sníh na zemi se měnil v bláto, slunce se skrývalo za tenkou vrstvou mraků. Vopel měl být o kus níž, v nemocnici zřízené v městském divadle. Granáty rozdrtily schody a vyrazily těžké dřevěné dveře; ve velkém foyer se mezi úlomky mramoru a popraskanými sloupy vršily desítky mrtvol, které pomocní ošetřovatelé vynášeli ze sklepů a rovnali je tu pro pozdější spálení. Od vstupů do suterénu sem vanul příšerný zápach, který zaplavoval celou halu. „Já počkám tady,“ prohlásil Ivan, opřel se o hlavní dveře a začal si balit cigaretu. Zadíval jsem se na něj a můj údiv nad jeho netečností se změnil v náhlý, řezavý smutek; mně silně hrozilo, že tu zůstanu, zato jemu ani v nejmenším nehrozilo, že by se odsud dostal. Klidně, lhostejně kouřil. Vydal jsem se směrem k podzemí. „Nechodte k těm mrtvolám moc blízko,“ upozornil mě ošetřovatel, který šel kolem. Na něco ukázal a já se tím směrem podíval: na hromadě mrtvol se hemžilo cosi tmavého a neurčitého, vzdalovalo se to a mířilo k sutinám. Podíval jsem se zblízka a zvedl se mi žaludek: to vši hromadně opouštěly vychladlá těla a šly si hledat nové hostitele. Opatrně jsem je obešel a vykročil dolů; ošetřovatel za mnou se rozchechtal. Ve sklepení mě zápach obalil jako mokré prostěradlo, jako živá, mnohotvará věc, která se mi vinula nozdrami a hrdlem a skládala se z krve, sněti, hnisajících ran, kouře z vlhkého dřeva, vlny mokré nebo prosáklé močí, téměř sladkého průjmu, zvratků. Sípavě jsem oddechoval ústy a snažil se ovládnout nevolnost. Ranění a nemocní leželi v řadách na dekách nebo dokonce rovnou na zemi v celém prostoru rozlehlých, betonových a studených divadelních sklepů; pod klenbami se rozléhalo sténání a křik; zem pokrývala silná vrstva bahna. Mezi řadami umírajících pomalu procházelo několik lékařů a ošetřovatelů ve špinavých pláštích a pozorně zkoumali, kam šlápnout, aby někomu nezlomili nohu. Netušil jsem, jak v tomhle zmatku Vopela najít. Nakonec se mi podařilo objevit to, co jsem

považoval za operační sál, a bez zaklepání jsem vstoupil. Dlaždice na zemi byly zamazané bahnem a krví; vlevo ode mě seděl na lavičce jednoruký muž s otevřenýma, prázdnýma očima. Na stole ležela nahá světlovlasá žena – nepochybně civilistka, protože všechny naše ošetřovatelky už byly evakuovány –, na břicho a pod prsy měla otrěsné popáleniny a obě nohy měla uříznuté nad koleny. Ten výjev mě ohromil; musel jsem násilím odvrátit oči, jinak bych dál zíral mezi pahýly na její nateklé, odhalené pohlaví. Vešel lékař a já ho požádal, aby mě nasměroval k raněnému důstojníkovi SS. Pokynul mi, abych šel za ním, a dovedl mě do nevelké místnosti, kde na skládacím lehátku seděl polonahý Vopel. Výbuch mu zranil ruku; vypadal velice šťastně, protože věděl, že bude moci odjet. Celý pobledlý jsem závistivě sledoval jeho zafačované rameno tak, jako jsem kdysi zřejmě zíral na svou sestru, když ji matka kojila. Vopel kouřil a rozprávěl, dostal svůj *Heimatschuss* a z toho štěstí byl rozjařený jako děcko, špatně to skrýval, bylo to k nevydržení. V knoflíkové dírcce saka, které měl hozené přes ramena, visela cedulka VERWUNDETE; neustále ji hladil jako nějaký talisman. Na odchodu jsem mu slíbil, že s Thomasem proberu jeho evakuaci. Měl neuvěřitelné štěstí: vzhledem ke své hodnosti neměl sebemenší naději, že by se dostal na evakuační seznam nezbytně důležitých odborníků; a my všichni jsme věděli, že nás, příslušníky SS, dokonce ani nezavřou do zajateckého tábora, Rusové s námi nakládali stejně, jako jsme my nakládali s jejich komisaři a členy NKVD. Když jsem vycházel ven, opět jsem uvažoval o Pravdinovi a přemítal jsem, jestli budu tak klidný jako on; zatím bych před tím, co mě čeká u bolševiků, stále ještě dával přednost sebevraždě. Netušil jsem ale, jestli bych na ni měl odvahu. Víc než kdy jindy jsem si připadal jako krysa zahnaná do kouta; a nedokázal jsem si připustit, že to v téhle špině a mizérii skončí. Znovu jsem se začal trást horečkou a s hrůzou jsem si uvědomil, že stačí málo, a i já budu ležet v tom smrdutém sklepení zrazený vlastním tělem, dokud na mě nepříjde řada, pak se konečně zbavím vši a vynesou mě ke vchodu. Když jsem došel do foyer, nevydal jsem se ven za Ivanem, nýbrž nahoru po širokém schodišti k divadelnímu sálu. Určitě býval nádherný, s balkony a sametovými sedadly; teď se tu propadal téměř celý strop, zprorážený granáty, a lustr se zřítil doprostřed sedadel pokrytých vrstvou sutin a sněhu. Ze zvědavosti, ale možná i z obavy, že budu muset zase ven, jsem se vydal prozkoumat vyšší patra. I tady se bojovalo: stěny byly

probourané kvůli palebným pozicím, chodby byly poseté patronami a prázdnými krabicemi od munice; na sedačkách na balkoně spočívaly dvě ruské mrtvoly, které se nikdo neobtěžoval snést dolů, jako by čekaly, až začne neustále odkládané představení. Vyraženými dveřmi na konci chodby jsem se dostal na můstek nad jevištěm; většina reflektorů a jevištních tahů popadala, ale některé ještě zůstávaly na místě. Dostal jsem se na půdu: o kus níž, nad hledištěm, zela propast, ale nad jevištěm byla podlaha netknutá a skrznaskrz provrtaná střecha stále ještě spočívala na spleti trámů. Odvážil jsem se vykouknout jednou z děr: spatřil jsem zčernalé trosky a několik míst, odkud stoupal dým; o kus dál na sever probíhal prudký boj a z dálky jsem zaslechl charakteristické vytí neviditelných šturmovíků. Hledal jsem Volhu, kterou jsem si přál aspoň jednou zahlédnout, ale zůstala skrytá za troskami; divadlo nebylo dost vysoko. Vrátil jsem se a rozhlížel se po opuštěné půdě: připomínala mi půdu Moreauova velkého domu v Antibes. Pokaždé, když jsem se vrátil z internátu v Nice, zkoumali jsme se sestrou, s níž jsme tenkrát byli nerozluční, všechny kouty té spletité budovy, a vždycky jsme bez výjimky skončili na půdě. Ze salonu jsme si tam přinesli i gramofon na kliku a sestřino loutkové divadlo s marionetami představujícími různá zvířátka, kočku, žábu, ježka; mezi dva trámy jsme si natáhli deku a inscenovali jsme si pro sebe dramata a opery. Náš nejoblíbenější kus byla Mozartova *Kouzelná flétna*: žába tenkrát představovala Papagena, ježek Tamina, kočka Paminu a panenka Královnu noci. Když jsem teď stál s vytřeštěnými očima v těchto troskách, připadalo mi, že prožívám hudbu, že vnímám loutkovou pohádku. Břicho se mi sevřelo mohutnou křečí, stáhl jsem si kalhoty, dřepnul si, a zatímco se ze mě lily tekuté sračky, byl jsem daleko odtud, myslel jsem na vlny, na moře pod lodním kýlem, na dvě děti sedící tváří k tomu moři, na sebe a na své dvojče, sestru Unu, na ten pohled, na ruce, které se nepozorovaně dotýkaly, a na lásku širší a ještě více bezbřehou než to moře a než hořkost a bolest vražedných let, na skvostné slunce, na dobrovolnou záhubu. Mé křeče, průjem, návaly zimnice i můj strach, to všechno zmizelo, rozplynulo se v tom omamném návratu. Aniž bych se obtěžoval s natahováním kalhot, lehl jsem si do prachu a sutin a minulost se rozvinula jako jarní květina. Na půdě jsme měli rádi to, že na rozdíl od sklepa tam je vždycky světlo. I když střecha není proděravělá šrapnely, vniká sem světlo vikýři, škvírami mezi střešními taškami nebo dveřmi ve-

doucími do spodních pater, ale úplná tma tu není nikdy. A právě v tomto rozptýleném, neurčitém, roztržitěném světle jsme si hráli a učili se věci, jež jsme se naučit potřebovali. Kdo ví, jak se to přihodilo? Možná jsme ve druhé řadě v Moreauově knihovně našli zakázané knížky, možná se to stalo přirozeně, v zápalu her a objevů. To léto jsme zůstali v Antibes, ale na sobotu a neděli jsme jezdili do domu, který si Moreau pronajímal, u Saint-Jean-Cap-Ferrat na břehu moře. Tam jsme se svými hrami pronikali na louky, do černých borových lesů a do nedalekých křovin chvějících se cvrkáním cikád a bzukotem včel v levanduli, jejíž vůně přebíjela odér rozmarýnu, tymiánu a pryskyřice a ke konci léta se mísila s vůní fíků, kterými jsme se cpali, až nám bylo špatně, a pak o kus dál k moři a k rozeklaným útesům na roztržitěném pobřeží a až na svažitý ostrůvek, ke kterému jsme buď doplávali, nebo dopluli na loďce. Tady jsme se, nazí jako divoši, s kovovou lžící potápěli pro velké, černé mořské ježky přichycené k podmořským skalním stěnám; když jsme jich nasbírali dost, otvírali jsme je kapesním nožkem a polykali jsme jasně oranžovou masu vajíček Inoucíh ke skořápce, zbytky jsme naházeli do moře, pečlivě jsme si z prstů špičkou nože odstranili ostny a pak jsme se na ranky vyčurali. Někdy, hlavně když foukal mistrál, vlny vyrostly a tříštily se o útesy; zpáteční cesta na břeh se změnila v nebezpečnou hru plnou dětské vynalézavosti a nadšení: když jsem se jednou chtěl vytáhnout z vody a čekal jsem na zpětný proud, abych se chytil skály, nečekaná vlna se mnou mrštila o kámen, sedřel jsem si o drsný útes kůži a v mořské vodě se začaly rozpouštět pramínky krve; sestra se na mě vrhla, položila mě do trávy a škrábance jeden po druhém zlíbala, olizujíc přitom krev jako nenasytné kotě. V našem svrchovaném poblouznění jsme si vytvořili tajnou řeč, díky které jsme si mohli i v matčině a Moreauově přítomnosti otevřeně navrhopat přesné pohyby a skutky. Byl to čas čisté, velkolepé, nádherné nevinnosti. Naše drobná, hubená, opálená těla byla posedlá svobodou, plavali jsme jako lachtani, míhali jsme se lesem jako lišky, váleli a svíjeli jsme se spolu v prachu, naše nahá těla se nedala oddělit, ani jeden z nás nebyl chlapec nebo děvče, byli jsme klubko hadů.

V noci horečka stoupla, třásl jsem se na lůžku nad Thomasovou postelí, choulil jsem se v příkrývkách, žraly mě vši a ztrácel jsem se ve vzdálených výjevech. Když na podzim zase začala škola, nezměnilo

Vzducholod' zmizela. Připadlo mi, že step neznatelně stoupá; doléhala na mě únava, ale nutil jsem se pokračovat. Klopýtal jsem o suché drny. Zadržaně jsem dorazil k řece; teprve teď jsem ale zjistil, že stojím na vysokém, strmém útesu dobrých dvacet metrů nad hladinou; dole voda ubíhala přes prudké přeje; skočit se nedalo a slézt po skále také ne. Měl jsem přistát na druhém břehu: tam se téměř plochý břeh zvolna svažoval až k vodě. Zleva se ke mně blížilo procesí člunů; hudebníci ověncení girlandami, kteří následovali vyřezávanou gondolu vezoucí mou sestru, pronikavě a vážně hráli na flétny, strunné nástroje a bubny. Zřetelně jsem viděl sestru, pyšně sedící mezi těmi dvěma veslujícími zrůdami; seděla po turecku a dlouhé černé vlasy jí padaly na prsa. Přiložil jsem dlaně k ústům a několikrát na ni zavolal. Zvedla hlavu a podívala se na mě, ale nezměnila výraz a neodpověděla, jen se do mě zavrtávala pohledem a její člun pomalu proploval kolem; jako šílený jsem křičel její jméno, ale nereagovala; nakonec se odvrátila. Procesí zvolna odplouvalo, já zlomeně zůstal stát. Chtěl jsem vyrazit za ní; v tu chvíli se mi ovšem žaludek sevřel silnou křečí; horečně jsem si rozeplnul kalhoty a dřepěl si; místo hoven se mi však z řiti řinuly živé včely, pavouci a štíři. Strašlivě to páliło, ale musel jsem je ze sebe dostat; tlačil jsem, pavouci a štíři přechali, včely odlétaly, musel jsem zatnout zuby, abych neřval bolestí. Něco jsem zaslechl a otočil jsem se: tiše mě sledovali dva chlapci, jednovaječná dvojčata. Kde se tu k čertu vzali? Vstal jsem a natáhl si kalhoty; ale chlapci se už otočili a zmizeli. S halekáním jsem za nimi vyrazil. Dohnat je se mi nepovedlo. Běžel jsem za nimi dlouho.

Ve stepi se tyčil ještě jeden kurgan. Chlapci po něm vyběhli a seběhli po druhé straně. Oběhl jsem pahorek, ale hoši zmizeli. „Chlapci, kde jste?“ křičel jsem. Uvědomil jsem si, že ani z vrcholku kurganu už nevidím řeku; šed' na obloze překryla slunce, nebylo podle čeho se zorientovat; takhle hloupě se nechat zmást! Musím najít ty chlapce. Znovu jsem obešel kurgan a našel dolík; začal jsem ho prohmatávat a objevil jsem dveře. Zaklepal jsem, otevřely se a já vstoupil; otevřela se přede mnou dlouhá chodba, která končila dalšími dveřmi. Znovu jsem zaklepal a dveře se znovu otevřely. Za nimi byl rozlehlý, velice vysoký sál osvětlený olejovými lampami: zvenčí mi přitom kurgan tak veliký nepřipadal. Na druhém konci sálu se zvedalo cosi jako baldachýn, pod nímž bylo plno polštářků a koberců, a bříchatý trpaslík tu hrál jakousi hru; vedle něj stál dlouhý a hubený člověk s černým

trojúhelníkem na jednom oku; scvrklá stařena v šátku něco míchala v ohromném zdobeném kotli, který v rohu visel od stropu. Po dětech nebylo ani památky. „Dobrý den,“ pozdravil jsem zdvořile. „Neviděli jste tu dva chlapce? Dvojčata,“ upřesnil jsem. – „Á,“ zvolal trpaslík, „návštěva! Hraješ *nardi*?“ Přistoupil jsem k baldachýnu a zjistil, že hraje lurč, a to levou rukou proti pravé: každou postupně hodil kostky a poté posunul černé nebo bílé kameny. „Po pravdě řečeno hledám svoji sestru. Mladou, velice krásnou černovlasou ženu. Plula na člunu.“ Trpaslík nepřerušil hru, pohlédl na jednookého a pak se otočil ke mně: „Tohle děvče vezou sem. Budeme si ji s bratrem brát za ženu. Doufám, že je tak krásná, jak se říká.“ S chlípým výrazem si hbitě prohrábl kalhoty. „Jestli jsi její bratr, tak to budeme švagři. Posad' se a dej si čaj.“ Se zkříženýma nohama jsem se čelem k hrací desce usadil na jeden polštář; stařena mi donesla misku dobrého, teplého čaje, opravdového čaje, žádné náhražky, a já se s potěšením napil. „Byl bych radši, kdybyste si ji nebrali,“ řekl jsem konečně. Trpaslík dál hrál jednou rukou proti druhé. „Jestli nechceš, abychom si ji brali, tak si se mnou zahraj. Nikdo se mnou hrát nechce.“ – „A proč to?“ – „Protože mám svá pravidla.“ – „Jaká jsou to pravidla?“ zeptal jsem se přívětivě. „Řekněte mi je, já je neznám.“ – „Když vyhraju, zabiju tě; když prohraju, zabiju tě.“ – „To nevádí, zahrajeme si.“ Díval jsem se, jak hraje: nevypadalo to jako lurč, který jsem znal. Na začátku partie nebyly kameny rozmístěné ve sloupcích po dvou, třech a pěti, nýbrž ležely všechny na krajích desky; a během hry se kameny navzájem neodstraňovaly, nýbrž blokovaly místo, které zaujaly. „Takhle se lurč nehraje,“ prohlásil jsem. – „No tak, hochu, tady nejsi v Mnichově.“ – „Já nejsem z Mnichova.“ – „Tak tedy v Berlíně. My hrajeme *nardi*.“ Znovu jsem se podíval na desku: hra vypadala jednoduše, ale určitě má své záludnosti. „Tak tedy hrajme.“ Ve skutečnosti to bylo složitější, než se zdálo, ale princip jsem pochopil a partii vyhrál. Trpaslík vstal, vytáhl dlouhý nůž a řekl: „Tak, a teď tě zabiju.“ – „Uklidněte se. Kdybych prohrál, zabít byste mě mohl, ale proč byste mě zabíjel, když jsem vyhrál?“ Zamyslel se a zase se posadil: „Máš pravdu. Budeme hrát ještě jednou.“ Tentokrát vyhrál trpaslík. „Co říkáš teď?“ – „Už nic, prohrál jsem, zabijte mě. Ale nemyslíte, že bychom si měli nejdřív zahrát ještě třetí hru, aby rozhodla?“ – „Máš pravdu.“ Hráli jsme znovu a já vyhrál. „Teď mi musíte vrátit sestru,“ řekl jsem. Trpaslík byl rázem na nohou, otočil se ke mně zády,